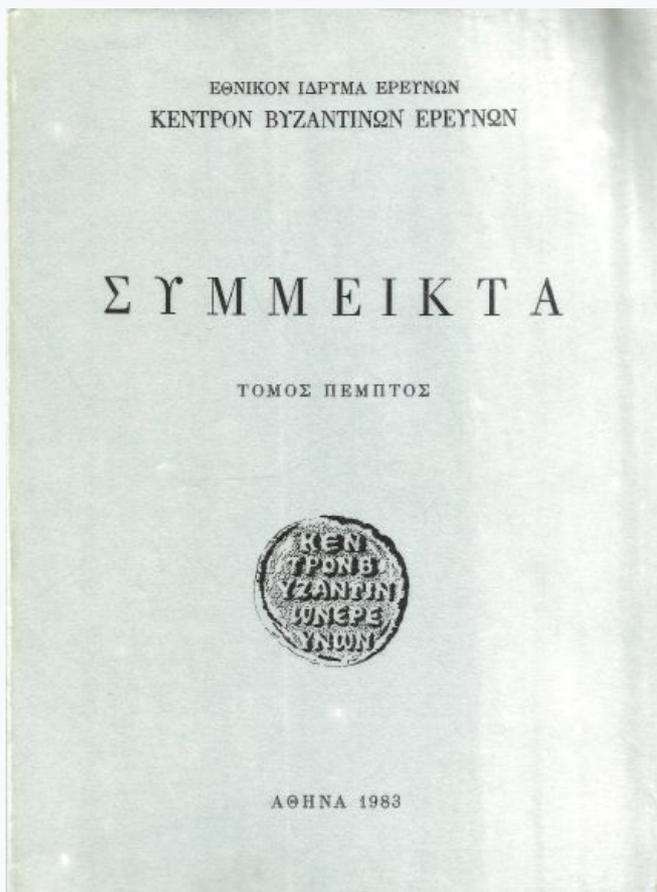

Βυζαντινά Σύμμεικτα

Τόμ. 5 (1983)

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ 5

Ὁ «πρῶτος αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» καὶ ὁ «πρῶτος Ρωμαίων ἀπάντων». Ἡ ἀνολοκλήρωτη Reconquista

Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.686](https://doi.org/10.12681/byzsym.686)

Copyright © 2014, Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΓΓΗΣ Τ. Κ. (1983). Ὁ «πρῶτος αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» καὶ ὁ «πρῶτος Ρωμαίων ἀπάντων». Ἡ ἀνολοκλήρωτη Reconquista. *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 5, 217–247. <https://doi.org/10.12681/byzsym.686>

Ο «ΠΡΩΤΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ» ΚΑΙ Ο «ΠΡΩΤΟΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ»

Η ΑΝΟΛΟΚΛΗΡΩΤΗ RECONQUISTA

‘Ο Δ. Α. Ζακωθηνός είδε σωστά ότι τὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε πραγματικὸ χαρακτῆρα. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πλειονότητα τῶν σύγχρονων ιστορικών ποὺ θεωροῦν τὴ Reconquista ἔργο μάταιο καὶ ἀνεδαφικό, ὁ δάσκαλος τῶν νεότερων ἑλλήνων Βυζαντινολόγων, δίδασκε τὴν προσπάθεια γιὰ ἐνοποίηση τοῦ Μεσογειακοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀνάσχεση τῶν βαρβαρικῶν κατακτήσεων. Ἡ κατοχύρωση τῆς θεωρητικῆς ἐκτίμησης τοῦ δάσκαλου ἀνήκει ἀντικειμενικὰ στοὺς μαθητὲς του. Πάνω σ’ αὐτὴ τὴ βάση ἀναλήφθηκε ἡ ἐρευνα ποὺ ἀκολουθεῖ.

I. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΚΦΡΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΕΙΑΣ ΕΠΙΟΧΗΣ

‘Όπως συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε, ἡ ἱστορία μιᾶς ἐποχῆς ἐπισκιαίζεται ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῶν μεγάλων σύγχρονων κοινωνικῶν ἀναμετρήσεων. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῶν ἀναμετρήσεων αὐτῶν ἀποκτοῦν μεταγενέστερα μιὰ ὑστεροφημία ποὺ οἱ ἴδιοι ποτὲ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ φανταστοῦν, ὅσον καιρὸ ἦσαν ζωντανοὶ καὶ πάλαιβαν γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν στόχων τους. Οἱ ἱστορικές πηγές ποὺ τοὺς ἀποθανατίζουν εἶναι πολιτικοποιημένες, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀπηχοῦν τὶς πολιτικές ἰδέες τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὶς ἔγραψαν. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔμεινε ἡ γενικὴ ἐντύπωση ὅτι ἦταν μιὰ ἐποχὴ σημαντικὴ καὶ ἰδιόρρυθμη («ἀρχαιότητα μέσα στὸ μεσαίωνα», τὴν ἀποκάλεσε ὁ E. Stein)¹, ἐνῶ οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς εἶχαν ἐντελῶς διάφορες τύχες, μετὰ τὸ θάνατό τους. Ὁ Βελισάριος κέρδισε τὴν ἀθανασία, κύρια χάρη στὸ ποίημα καὶ στὸ θρύλο ποὺ φέρνουν ἀκόμα καὶ σήμερα τὸ ὄνομά του², ἐνῶ ὁ λεγόμενος «τυχερός» ἀντίπαλός του εὐνοῦχος Ναρσῆς πέρασε στὴν Ἱστορία σὰν προδότης μιᾶς αὐτοκρατορίας μὲ διαφορετικὴ πολιτικὴ ἰδεολογία ἀπὸ ἐκείνη ποὺ ὑπηρετοῦσε ὁ Ναρσῆς ὅσο ζοῦσε³. Ὁ περιβόητος Ἰωάννης Καππαδόκης, ποὺ γεύθηκε σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἴσως ἀπ’ ὅ,τι ὁ Βελισάριος τὴν αὐτοκρατορικὴ δυσμένεια, εἶναι γνωστὸς στὴν Ἱστορία σὰν ἕνας φιλόδοξος συνωμότης,

1. Πρβλ. J. R. Palanque, *La vie et l'oeuvre d'Ernst Stein*, πρόλογος, σελ. XI, στὸ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τόμ. Β', Παρίσι-Βρυξέλλες-Ἄμστερνταμ 1949.

2. Enrica Follieri, *Il poema bizantino di Belisario*, Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione (Ρώμη, 28 Μαρτ. - 3 Ἀπρ. 1970); Accademia Nazionale dei Lincei, Quaderno No 139, Ρώμη, σελ. 583 - 651. Γιὰ τὴ νεότερη παράδοση, πρβλ. G. Spadaro, *L'«Achilleide» e la «Ἱστορικὴ ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου» di Gheorghillas*, Δίπτυχα 2 (1980 - 81), σελ. 23 - 41.

3. Βλ. T. C. Longhis, *Narsetis memoria; eine historische Fälschung*. XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten τόμ. II/2, Βιέννη 1982, σελ. 347 - 353. Γιὰ μιὰ ἐκτίμηση τῆς στρατιωτικῆς τακτικῆς τοῦ Ναρσῆ, βλ. (Κ. Μάριξ) - Φ. Ἐνγκελς, *Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωση στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ Ρώμη*, πρόλογος Γ. Κορδάτου, Ἀθήνα (χ.χ.) σελ. 84.

πού ἡ ἀπληστία του συναγωνιζόταν μόνο τὴν ἀγραμματοσύνη του¹. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανός, τέλος, πού εἶχε δυὸ ἐντελῶς διαφορετικὲς μεταχειρίσεις στὸ ἔργο τοῦ Προκόπιου, ἔμεινε πάνω ἀπ' ὅλα σὰν ὁ ἐνσαρκωτὴς καὶ ἐκπρόσωπος μιᾶς ἐποχῆς πού εἶχε τόσο βαθιὲς ἀντινομίες, ὥστε οἱ γενικὲς κρίσεις γι' αὐτὴν νὰ ἐκτείνονται σὲ πραγματικὰ τεράστια ἔκταση, ἀπὸ τὴν ἐπιγραμματικὰ κλασσικὴ ἔκφραση τοῦ Stein πού ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, ὡς τὶς ὅλο καὶ συχνότερα σήμερα ἐπαναλαμβανόμενες στὰ ἐγχειρίδια βυζαντινῆς ἱστορίας ἀρνητικὲς κρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις² ἑνὸς ἔργου πού δὲ μπορεῖ νὰ κριθεῖ, παρὰ μὲ τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα τῆς ἴδιας του τῆς ἐποχῆς, πού πρέπει πρῶτα νὰ γίνουν κατανοητά.

Ἡ ἀναπαράσταση μιᾶς συγκεκριμένης κατάστασης τοῦ παρελθόντος εἶναι, φυσικά, πρωταρχικὸ καθῆκον (Aufgabe) τῆς Ἱστορίας³. Ἡ ἀναπαράσταση ὅμως μιᾶς στιγμῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν πασίγνωστη Reconquista ἢ ἀπὸ τὸ ἀκόμα γνωστότερο Corpus Juris Civilis, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀναμετρήσεις, ἅμεσα προϊόντα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ πολιτικὸ, πολιτιστικὸ καὶ νομικὸ ἐποικοδόμημα. Στὴν τομὴ τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀναπόφευκτων κοινωνικῶν διαδικασιῶν βρίσκονται οἱ προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς⁴, Ἰουστινιανός, Βελισάριος, Ναρσῆς, Ἰωάννης Καππαδόκης καὶ πάμπολλοι ἄλλοι. Εἶναι σαφέστατο ὅτι ὅλοι τους δὲν συνετέλεσαν στὸν ἴδιο βαθμὸ ἢ ἀπὸ ἀνάλογες θέσεις, ὥστε ὁ αἰώνας τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ ἀποκτήσει τὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὰ ὁποῖα μᾶς εἶναι γνωστὸς σήμερα καί, ἀκόμα περισσότερο, ἐπειδὴ ὁ αἰώνας αὐτὸς μᾶς εἶναι γνωστὸς περισσότερο στὶς λεπτομέρειές του παρὰ στὸ σύνολο. Τὰ γεγονότα πού ἀποτελοῦν τόσο τὰ αἷτια ὅσο καὶ τὰ αἰτιατὰ τῶν καταστάσεων μένου ἀκόμα ἀσύνδετα μεταξύ τους, παρόλο πού οἱ πολιτικοποιημένες, ὅπως εἰπώθηκε, σύγχρονες τους πηγὲς τὰ ἀναφέρουν, σὲ ἐντελῶς ἀνύποπτες στιγμὲς τὶς περισσότερες φορές, κι αὐτὸ ἐξαιτίας τοῦ ὅτι οἱ πηγὲς εἶναι ἐντελῶς συγκεκριμένα πολιτικοποιημένες, καὶ πρὸς διαφορετικὴ κατεύθυνση ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη.

1. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Καππαδόκη, πρβλ. Yu. A. Kulakovskiy, *Istoriija Vizantii*, τόμ. Β', Κίεβο 1915, σελ. 275 - 284 καὶ τὰ ὅσα, κατὰ τὴ γνώμη μου ὅχι καὶ τόσο εὔστοχα ἰσχυρίζεται ὁ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τόμ. Β', σελ. 480 - 483.

2. Βλ. Χαρακτηριστικὰ A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, Madison 1952, σελ. 142. Κ. Ἀμαντος, *Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους*³, τόμ. Α', Ἀθήνα 1963, σελ. 247 καί, τελευταῖα, Λίκατερὶνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1975, σελ. 290 - 291 «ἀνεδαφικὴ πολιτικὴ». Πρβλ. ἀνασκόπηση στὸ H. Hunger, *Kaiser Justinian I. (527 - 565)*, Das Byzantinische Herrscherbild (Wege der Forschung Bd. 341), σελ. 333 - 352.

3. Βλ. Δ. Ι. Παλλά, *Τὸ ἔργο τῆς Ἱστορίας στὸ πλατὸ νόημά της*, «Ἑβδομάδα μελέτης ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ», Αἴγινα 1977, σελ. 87 - 98.

4. Γ. Β. Πλεχάνοφ, *Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας καὶ ὁ ρόλος τῆς προσωπικότητας*, Ἀθήνα (χ.χ.), σελ. 147 - 155.

II. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΘΙΑΣ: ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ

Τὰ ὅσα πραγματικά σπουδαῖα ἔγραψαν οἱ δυὸ μεγάλοι σύγχρονοι ἱστορικοὶ τῆς Ἰουστινιάνειας ἐποποιίας, ὁ Προκόπιος ἀπὸ τὴν Καισάρεια καὶ ὁ Ἀγαθίας ἀπὸ τὴ Μύρινα, ἔχουν περάσει ἀπὸ διαδοχικὲς ἐξονυχιστικὲς κριτικὲς τῆς νεότερης ἔρευνας, μὲ τὸ ἀξιοπρόσεκτο ἀποτέλεσμα ὅτι ὡς πρὸς τὰ βασικὰ καὶ συνολικὰ συμπεράσματα, παραμένουμε στὸν Krumbacher πού ἔγραψε τὸ 1897¹, ἔχοντας ὅμως προοδεύσει ἀρκετά, εἶναι ἀλήθεια, στὶς ἐπιμέρους πλευρὲς. Φυσικὰ, ἡ μελέτη τῆς ἱστοριογραφίας δὲ μποροῦσε μὲ κανένα τρόπο νὰ ἔχει προχωρήσει περισσότερο ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἀντικείμενου τῆς ἱστοριογραφίας, τὴν ἱστορία, καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἰουστινιάνειας ἐποχῆς, μετὰ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ἐπαναλήψεις, μοιάζει σήμερα σὰν νὰ ἔχει τυποποιηθεῖ, μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις (Stein, Rubin², Udalcova³).

Αὐτὸ ὅμως πού φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ συνηθέστερο πράγμα τοῦ κόσμου σήμερα, δὲ φαίνεται νὰ συνέβαινε τὸ ἴδιο τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Παρόλο πού ἦσαν σύγχρονοι καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ (εἴκοσι περίπου χρόνια νεότερος ἀπὸ τὸν Προκόπιο πρέπει νὰ ἦταν ὁ Ἀγαθίας), ὁ Ἀγαθίας καθόλου δὲν ἐπανελάβε τὸν Προκόπιο. Συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Προκόπιου Ὑπὲρ Πολέμων μετὰ τὸ ἔτος 552 (ἢ τις ἀρχὲς τοῦ 553), περιγράφοντας κι αὐτὸς τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς τὸ 558. Αὐτὸ εἶναι καὶ σαφὲς καὶ πασίγνωστο. Ἐκεῖνο ὅμως πού πρέπει νὰ ἔχει περάσει ἀπαρατήρητο ἀπὸ ὅλες τὶς διαδοχικὲς μελέτες τῶν νεότερων ἐρευνητῶν εἶναι τὸ ὅτι ὁ Προκόπιος περιγράφει μιὰ πολιτικὴ κατάσταση ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κατάσταση πού περιγράφει ὁ Ἀγαθίας, διαφορετικὴ μὲ τὴν ἀκόλουθη ἔννοια: περιγράφοντας ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ 476 - 552 γιὰ τὴ Δύση καὶ τὴν ἐποχὴ 395 (ἢ 408) - 552 γιὰ τὴν Ἀνατολή⁴, ὁ Προκόπιος μᾶς ἔχει ἀφήσει, στὴν κυριολεξία, μιὰ ἱστορία τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἢ τὶς διαδοχικὲς προσπάθειες τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ γίνῃ οἰκουμενικὴ, μὲ ἄλλα λόγια, τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ ὁ Ἀγαθίας; Ἡ κα Averil Cameron εἶδε σωστὰ ὅτι, γράφοντας ἀργότερα ἀπὸ τὸν Προκόπιο, ὁ Ἀγαθίας ἦταν σὲ θέση νὰ ἐκφέρει μιὰ συνολικὴ κρίση γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁵ καὶ ὁ B. Rubin ἔδειξε ὅτι ἡ ἔκταση τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν, στὰ τέλη τῆς βασιλείας του, ἕνας κοινὸς λογοτεχνικὸς τόπος πιά⁶. Σὲ σχέση μὲ τὴν ἴδια τὴν πεμπτοσύνη τῆς

1. Βλ. Krumbacher, *GBI*, σελ. 230 - 237 καὶ 240 - 243.

2. B. Rubin, *Das Zeitalter Justinians*, τόμ. Α', Βερολίνο 1960.

3. Zinaida Vladimirovna Udalcova, *Italija i Vizantija o VIom veke*, Μόσχα 1959.

4. Βλ. B. Rubin, *Prokopios von Kaisareia*, Στουτγάρδη 1954, στήλη 85.

5. Averil Cameron, *Agathias*, Ὁξφόρδη 1970, σελ. 124.

6. B. Rubin, *Zeitalter*, σελ. 460/461, σημ. 583.

ιστορίας του Προκόπιου όμως που περιγράφει σαφώς την 'Ανατολική αυτοκρατορία και τον υπόλοιπο κόσμο γύρω της, ο 'Αγαθίας είναι κατηγορηματικός βλέποντας τα πράγματα από άλλη σκοπιά: από τους αυτοκράτορες που βασίλευσαν στην Κωνσταντινούπολη, μάς λέει, δηλαδή από τον 'Αρκάδιο και έξής, από τους αυτοκράτορες που βασίλευσαν στην 'Ανατολική αυτοκρατορία, ο 'Ιουστινιανός είναι ο πρώτος που αποδεδειγμένα ήταν αυτοκράτορ 'Ρωμαίων *ὀνόματι καὶ πράγματι*¹. Από τη σκοπιά αυτή, το έτος 552 που σταματάει χρονολογικά ο Προκόπιος και αρχίζει την ιστορία του ο 'Αγαθίας, αποκτάει μιὰ βαρύνουσα σημασία: το έτος αυτό, ο κουβικουλάριος Ναρσής συνέτριψε τους 'Οστρογότθους και εξασφάλισε την όριστική προσάρτηση τῆς 'Ιταλίας στην 'Ανατολική αυτοκρατορία που διπλασιάστηκε σέ έκταση ἐπὶ 'Ιουστινιανού, όπως λέει σέ ένα σημείο ο Προκόπιος². Αυτό και μόνο το γεγονός του χαρακτηρισμού τῆς αυτοκρατορίας μετά το 552 είναι αρκετό, κατά τῆ γνώμη μου, για να ανατρέψει τῆ γνώμη τῆς Averil Cameron, σύμφωνα με τῆν όποία, «διαφορετικά από τον Προκόπιο, ο 'Αγαθίας δὲν ἔγραφε με τῆν πρόθεση να εκθέσει μιὰ πολιτική ἄποψη»³.

'Εντελώς διαφορετικά από τον αντιπολιτευόμενο τον 'Ιουστινιανό Προκόπιο (στο ότι ο Προκόπιος ήταν αντιπολιτευόμενος συμφωνούν Rubin⁴, Udalcova⁵ και Cameron⁶, έτσι ώστε να μη χρειάζεται να αποδειχθεῖ), ο 'Αγαθίας περιέγραψε τῆν ἔπιτυχία τῶν προσπαθειῶν τῆς 'Ανατολικῆς αυτοκρατορίας να γίνει οἰκουμενική, ξεκινώντας από το σημείο όπου, μετά τις νίκες του Ναρσή στην 'Ιταλία το 552, ἡ τόσο προσφιλῆς στον Προκόπιο ἔννοια τῶν *τῶν ἑρῶν κράτος*⁷, ἡ τῶν *ἑρῶν βασιλέως κράτος*⁸ παύει ἀντικειμενικά να ὑπάρχει. Μετά ἀπ' όλα αυτά, όποιαδήποτε ἔπικριση τῶν ιστορικῶν πρὸς τον 'Ιουστινιανό είναι ἔπεισοδιακή και δευτερεύουσας σημασίας, μπροστά στο κολοσσιαῖο γεγονός που συνοψίζεται έτσι: για τον 'Αγαθία, για τον όποιο τὸ *ἀληθί-ζεσθαι περὶ πλείστου ἑκτέον*⁹, ο Προκόπιος που περιέγραψε με τόση ἀκρίβεια τόσα σημαντικά πράγματα, ἀπέφυγε να διατυπώσει και τὰ ἀπαραίτητα

1. 'Αγαθίας, Ε', 14, 1, ἔκδ. Keydell, σελ. 180.

2. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 1, 4, ἔκδ. Haury - Wirth τόμ. Β', σελ. 298: (Βελισάριος). . . γῆς τε καὶ θαλάσσης τῆν ἡμίσειαν μάλιστα μοῖραν τῆ βασιλείᾳ ἀνασσοσάμενος. . .

3. Cameron, *Agathias*, σελ. 124.

4. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 28 - 31.

5. Z. V. Udalcova, *Ideino - političeskaja borba o rannei Vizantii*, Μόσχα 1972, σελ. 173.

6. Cameron, *Agathias*, σελ. 124.

7. Προκόπιος, Πολ. Γ', 5, 7, στο ἴδιο, Α', 332.

8. Προκόπιος, Πολ. Γ', 5, 22, στο ἴδιο, Α', 334. "Άλλες παρεμφερεῖς ἑκφράσεις στον Προκόπιο: . . . βασιλεὺς ὁ τῆς ἔω (Πολ. Γ', 1, 16, στο ἴδιο, Α', 310). . . ὁ ἔχων τὸ τῆς ἑσπερίας κράτος (Πολ. Γ', 1, 14, στο ἴδιο) και passim.

9. 'Αγαθίας, Προοίμιον 20, ἔκδ. Keydell, σελ. 7.

συμπεράσματα, πράγμα που αναλαμβάνει ο Ἀγαθίας, ως ένα όρισμένο χρονικό σημείο (τὸ 558). Ἔτσι, ὁ ἀντιπολιτευόμενος τὸν Ἰουστινιανὸ Προκόπιος σταματᾷ τὴν ἱστορία του τὸ 552/3 — ἐνῶ ἔζησε ἀρκετὰ ἀκόμα, ἴσως ὡς τὸ 562¹ — ἀκριβῶς ἴσως γιὰ νὰ μὴν ἀναγκαστεῖ νὰ πεῖ πράγματα ποὺ θὰ ἦσαν δυσάρεστα, εἴτε στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ στὴν παράταξη ποὺ ἐκπροσωποῦσε, εἴτε σὲ ὀλόκληρη τὴν οἰκουμενικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, μετὰ τὸ 552/3.

Ὅμως, ὁ Προκόπιος, ποὺ τόλμησε νὰ γράψει τόσα δυσάρεστα γιὰ τὸν Ἰουστινιανὸ στὰ περίφημα Ἀνέκδοτά του, περιορίστηκε κι αὐτὸς σὲ ἐπιμέρους ἐπικρίσεις, ἀφήνοντας κυριολεκτικὰ ἄθικτη τὴν οἰκουμενικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορα ποὺ ὁ ἴδιος περιέγραψε ἀποφεύγοντας νὰ τὴν κρίνει συνολικά. Ἀναφέροντας ἀδικίες, ἐγκλήματα, ἀκολασίες καὶ ἀδυναμίες τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὁ Προκόπιος, ἀκόμα μιὰ φορά, παίρνει θέση μόνο στὰ δευτερεύοντα, ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρήσει εὐστοχα ὁ Rubin², ἀφοῦ τὰ πρωτεύοντα, ἡ οἰκουμενικὴ πολιτικὴ αὐτῆς τῆς μορφῆς ποὺ ἀσφαλῶς ἀντιπολιτεύθηκε, εἶχαν προσπορίσει ὀρισμένα πολιτικὰ ὀφέλη στὸν ἴδιο καὶ στὸν πολιτικὸ του ἀρχηγό, τὸ Βελισάριο. Τὰ Ἀνέκδοτα, τελικά, δὲ θίγουν καθόλου τὴν ὑπόστασι μιᾶς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς ἰουστινιάνειας ἔμπνευσης. Ἀντίθετα, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τάσσονται γιὰ μιὰ ἰουστινιάνειας ἔμπνευσης οἰκουμενικὴ αὐτοκρατορία, χωρὶς ὅμως τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους του. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ὁ Ἀγαθίας ποὺ, ἀναφέροντας τὴν οἰκουμενικότητα, ἀσφαλῶς ἀνήκει στὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ παράταξη, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀναφέρει ἐπίσης σὲ ποῖον ὀφειλόταν ἡ δόξα ποὺ ἀπέκτησαν οἱ Ρωμαῖοι τὸν ἕκτο αἰῶνα, δῆθεν συνεχίζοντας καὶ συμπληρώνοντας τὸν Προκόπιο, στὴν πραγματικότητα ὅμως σφραγίζοντας μὲ πανηγυρικὸ τρόπο μιὰ λυσσαλέα πολιτικὴ μάχη ποὺ κράτησε πολλὰ χρόνια καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ξεχωρίσουν οἱ νικητὲς ἀπὸ τοὺς ἠττημένους. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ὅλοι τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ πολιτικὲς παρατάξεις, συντέλεσαν στὴν πραγμάτωσι τῶν πολιτικῶν στόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὸν ἕνα ἢ στὸν ἄλλο βαθμὸ, κι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ φιλοσοφικὸ συμπέρασμα πρέπει νὰ ἀπηχεῖ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἀγαθία ποὺ ἀνήκει στὴ νικητρία αὐτοκρατορικὴ συμπολίτευσι: συγχώρεσι στὴν ἀντιπολίτευσι: ἡ δὲ τοῦ βασιλέως γνώμη ἐς ἄλλο τι μεῖζον ἐώρα, ὅπερ οὐκ ἐς μακρὰν ἀποβὰν ἔπεισε τοὺς πρότερον νεμεσῶντας ὑπεράγασθαι αὐτὸν ὡς ἄγαν προμηθὴ καὶ ἀγχινούστατον³. . . Ἦταν τόσο συντριπτικὴ ἡ ὑπεροχὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔμπνευσης, ὥστε καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη ποὺ ἔκαναν ἀντιπολίτευσι προηγούμενα νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ τὴν παραδεχθοῦν. Παρόλο ποὺ ἡ κρίσις αὐτῆ τοῦ Ἀγαθία εἶναι περιπτωσιακὴ καὶ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἐπιδρομὴ τῶν Κουτρίγουρων Οὐννων (!), καθόλου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐκφράζει τὰ αἰσθήματα τῆς

1. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 27/28.

2. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 87.

3. Ἀγαθίας, Ε', 24, 2, στὸ ἴδιο, σελ. 195.

παλιᾶς ἀντιπολίτευσης, Βελισάριου, Προκόπιου καὶ ἄλλων, μπροστὰ στὸν τελικὸ θρίαμβο τῆς πολιτικῆς τοῦ αὐτοκράτορα ποὺ εἶχαν ὑπηρετήσῃ καὶ ὑπονομεύσει. . .

III. ΕΜΜΟΝΗ ΡΟΠΗ ΤΟΥ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΔΑ

Στὰ τέλη τοῦ 539 ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 540 καὶ ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα τῶν Ὀστρογόθων Ραβέννα βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἀπειλὴ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βελισάριου — ἡ ἀντίσταση τῶν Ὀστρογόθων στὰ βυζαντινὰ ὄπλα μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια πολέμου ἔδειχνε νὰ καταρρέει ἐπιτέλους — στὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸ πρέπει νὰ ἔφθασαν μερικὲς ἀμφίβολες καὶ ἀνησυχητικὲς εἰδήσεις ποὺ Ἀρμένιοι πρεσβευτὲς εἶχαν ἀναγγεῖλει στὸ Μεγάλου Βασιλέα Χοσρόη Α': . . . *Βελισάριον δὲ οὐποτε Ἰουστινιανὸς τὸ λοιπὸν ὄφεται. οὔτερ ἐκεῖνος ὀλιγορήσας μεμένηκε πρὸς ταῖς ἡλίου δυσμαῖς, αὐτὸς ἔχων τὸ Ἰταλῶν κράτος*¹. . .

Εἴτε συκοφαντικὴ, εἴτε ἀληθινὴ, ἡ φήμη αὐτὴ σύντομα πρέπει νὰ πῆρε μεγάλες διαστάσεις: τὸ 540, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Ραβέννας (στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ Ὀστρογόθοι εἶχαν προσφερθεῖ ν' ἀνακηρύξουν τὸ Βελισάριο βασιλέα τῆς ἐσπερίας², πράγμα ποὺ ὁ νικητὴς πατρίκιος προσποιήθηκε μόνον ὅτι ἀποδέχεται, σύμφωνα μὲ τὸν Προκόπιο), *τινες τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἄρχοντες βασκανίαν ἐς Βελισάριον ἔχοντες διέβαλλον αὐτὸν βασιλεῖ τυραννίδα οὐδαμόθεν αὐτῷ προσήκουσαν ἐπενεγκόντες*³. Σύμφωνα μὲ τὸν ἀμετανόητο ὀπαδὸ τοῦ Βελισάριου Προκόπιο, ὁ αὐτοκράτορας, ὄχι τόσο ἐπειδὴ πίστεψε τίς διαβολὲς αὐτές, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαιτίας τῆς ἄμεσης ἀπειλῆς πολέμου μὲ τὴν Περσία, ἀνακάλεσε τὸν πατρίκιο Βελισάριο στὴν Ἀνατολή⁴.

Σήμερα, εἶναι γνωστὸ ὅτι, τόσο γιὰ τὸν ἱστορικὸ Προκόπιο ὅσο καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα, πρόκειται γιὰ μιὰ σκοτεινὴ καὶ ἀνυπόστατη ἱστορία, χαλκευμένη μὲ σκοπὸ νὰ ἀμαυρώσει αὐτὸν ποὺ ὅλοι ἀναγνωρίζουν σὰν νομιμοφρονέστατο καὶ δαφνοστεφὴ στρατηγὸ. Τὸ περίεργο ὅμως στὴν ὅλη ὑπόθεση εἶναι τὸ ὅτι. . . δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ κατηγοροῦσαν γιὰ τέτοιες προθέσεις τὸν πολυνίκην πατρίκιο. Τὸ προηγούμενο αὐτὸ δὲ διστάζει καθόλου νὰ μᾶς ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Προκόπιος, χρησιμοποιοῦντας περίπου τὸν ἴδιο τρόπο ἔκφρασης: . . . *ὁ δὲ φθόνος οἷα ἐν μεγάλῃ εὐδαιμονίᾳ φιλεῖ γίνεσθαι, ὠδαινεν ἤδη ἐς Βελισάριον, καίπερ αὐτῷ οὐδεμίαν παρέχοντα σκῆψιν. τῶν γὰρ ἀρχόντων τινὲς διέβαλον αὐτὸν ἐς βασιλέα, τυραννίδα αὐτῷ οὐδαμόθεν προσήκουσαν ἐπικαλοῦντες*⁵. . . Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἔγινε τὸ 535, τότε ποὺ ὁ πατρίκιος

1. Προκόπιος, Πολ. Β', 3, 52, στὸ ἴδιο, Α', 161.
2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 18, στὸ ἴδιο, Β', 285.
3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 30, 1, στὸ ἴδιο, Β', 289.
4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 30, 2 - 3 στὸ ἴδιο.
5. Προκόπιος, Πολ. Δ', 8, 1 - 2, στὸ ἴδιο, Α', 452.

Βελισάριος κατακτούσε τὸ βανδαλικὸ βασίλειο τῆς Ἀφρικῆς καὶ γιόρταζε τὴν τελευταία μέρα τῆς ὑπατείας του μὲ μιὰ θριαμβικὴ εἴσοδο στὶς Συρακοῦσες τῆς Σικελίας¹.

Θὰ ἦταν ὀπιωσδήποτε λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κάθε μεγάλη νίκη ἢ κατάκτηση τοῦ Βελισάριου στὴ Δύση θὰ ἐνίσχυε τὶς αὐτοκρατορικὲς ὑποψίες ἐναντίον του, ἢ μήπως οἱ φῆμες ἦσαν τόσο ἐπίμονες κάθε φορά, ὥστε νὰ τὶς ζέρουν ἀκόμα καὶ οἱ Ἀρμένιοι πρεσβευτὲς στὸ Χοσρόη Α΄; Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, τὸ 541, ὁ Ἰουστινιανὸς κατάργησε τὴν ὑπατεία², ἀξίωμα ποὺ εἶχε ὁ Βελισάριος τὸ 535, ὅταν ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ πήγαινε στὴν Ἰταλία νικητῆς καὶ ποὺ, πιθανότατα, θὰ διεκδικοῦσε πάλι, μετὰ τὶς ἰταλικὲς του νίκες τὸ 540. Τὸ 541 ἐπίσης, μὲ πρόσχημα συνωμοσίας καὶ τὴν κατηγορία τῆς προδοσίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπαυσε τὸν ὡς τότε πανίσχυρο ὑπαρχο τῆς Ἀνατολῆς πατρίκιο Ἰωάννη τὸν Καππαδόκη, ποὺ κι αὐτὸς εἶχε χρηματίσει ὑπάτος τὸ 538³. Ὁ αὐτοκράτορας προχώρησε ἀκόμα περισσότερο σὲ αὐστηρότητα: δὲν ἐπέτρεψε στὸν πατρίκιο Βελισάριο μιὰν ἐπανάληψη τοῦ θριάμβου τοῦ 535, ἀλλὰ τὸν ἔστειλε βιαστικὰ στὴ Μεσοποταμία νὰ πολεμήσει. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἔτος 541 ποὺ ὁ Ἰουστινιανὸς καταργεῖ τὴν ὑπατεία καὶ τὸν Praef. Praet. per Orientem Ἰωάννη Καππαδόκη, ὁ Βελισάριος ἀναλαμβάνει τὴ στρατιωτικὴ διοίκηση στὰ ἀνατολικά σύνορα (Mag. mil. per Orientem) καὶ ἐπευφημεῖται ἀπὸ τὸ στρατό του, καθὼς εἶναι πασίγνωστο ὅτι *Γελίμερα δορυάλωτον ἢ τὸν Οὐίττιγιν ἐς Βυζάντιον ἤνεγκεν*⁴. Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι ὁ αὐτοκράτορας δὲ μποροῦσε εὐκόλα νὰ ἐπιβάλλει στὸ πανθομολογούμενο Ἰνδαλμα τοῦ στρατοῦ τὴν τύχη τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη⁵.

Μὲ ἢ χωρὶς νίκες, ὁ πατρίκιος Βελισάριος ἀναφέρεται σὰν ἀναμειγμένος καὶ σὲ μιὰν ἄλλη συνωμοσία, τὸ 564, ὁπότε *ἔμεινεν ὑπὸ ἀγανάκτησιν*⁶. Στὴν προβληματικὴ αὐτὴ μαρτυρία τοῦ Μαλάλα, μπορεῖ νὰ προστεθεῖ καὶ μιὰ ἄλλη μνεία τοῦ Ἀγαθία ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔτος 558, ὁπότε ὁ Βελισάριος ἀναχαίτιζε

1. Προκόπιος, Πολ. Ε΄, 5, 17 - 19, στὸ ἴδιο, Β΄, 27/28.

2. Πρβλ. E. Stein, *Justinian, Johannes der Kappadozier und das Ende des Konsulats*, BZ 30 (1929/30), σελ. 376 - 381.

3. Σχετικὰ μὲ τὴν ὀριστικὴ πτώση τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Kulakovsky καὶ τοῦ Stein, καταδικαστικὲς κρίσεις γιὰ τὴν οἰκονομικὴ του πολιτικὴ διατυπώνει τελευταία καὶ ὁ κ. R. Brown ing, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Ζ΄, σελ. 181.

4. Προκόπιος, Πολ. Β΄, 21, 28, στὸ ἴδιο, σελ. 247/248.

5. Σύμφωνα μὲ μιὰ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννη Λυδοῦ, *Περὶ ἀρχῶν*, Γ΄, 62, ἐκδ. W u e n s c h σελ. 152, ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης ἦταν *δικαιότατος ὑπαρχος* καὶ εἶχε μὲ τὸ μέρος του τὴν *αὐθαδεστέραν μοῖραν τοῦ δήμου*, δηλαδὴ τοὺς Πράσινοιοι, ποὺ ἦταν καὶ ὁ πιὸ πολυάριθμος δῆμος. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Λυδὸς μᾶς λέει ὅτι ὁ Καππαδόκης ἦταν καὶ *δικαιότατος* καὶ δημοφιλέστατος στὴν Κωνσταντινούπολη.

6. Μαλάλας, σελ. 494 - 495 CSHB.

καὶ νικοῦσε τοὺς Κουτρίγουρους Οὐννοὺς μπροστὰ στὴν Κωνσταντινούπολη: . . . ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ δῆμος, τοῦ ἔργου σφίσειν ἀπηγγελέμενου, ἤδον τε αὐτὸν καὶ ἀνύμνον κατὰ ξυλλόγους, ὡς ὑπ' ἐκείνου περιφανέστατα σεσωσμένοι, τοῦτο δὲ ἔδακε πολλοὺς τῶν ἐν τέλει καὶ ἠρίασε φθόνῳ ληφθέντας καὶ βασκανία, πάθεισιν οὕτω δεινοῖς καὶ ἀεὶ τὰ κάλλιστα λυμαιομένοις, τοιγάρτοι διέβαλλον τὸν ἄνδρα ὡς μεγαλαυχοῦντα καὶ διαθροπτόμενον ἐπὶ τῇ τοῦ δμίλου εὐνοίᾳ καὶ ἐς ἄλλας ὁρῶντα ἐλπίδας¹. . .

Ὁ Βελισάριος, συνεπῶς, κατηγορεῖται γιὰ ἐπιβουλὴ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα τὸ 535 στὴν Ἀφρική, τὸ 540 στὴν Ἰταλία, τὸ 558 καὶ τὸ 564 στὴν Κωνσταντινούπολη, παρόλο ποὺ οὔτε ὁ Προκόπιος οὔτε ὁ Ἀγαθίας (γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίπτωση τοῦ 558 ὁ τελευταῖος) δείχνουν νὰ πιστεύουν στὸ βάσιμο τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν. Ἀντίθετα, καὶ οἱ δυὸ ἱστορικοὶ δείχνουν νὰ ἀποδίδουν τὶς κατηγορίες στὸ φθόνο καὶ τὴ βασκανία γιὰ τὴ λαμπρὴ στρατιωτικὴ σταδιοδρομία τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἄτυχου πατρίκιου ποῦ, ὄντας ταυτόχρονα Ἰνδαλμα τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ ἐκλεκτὸς τῶν Ὀστρογόθων, δὲν ἔγινε τελικὰ αὐτοκράτορας γιὰ λόγους πραγματικὰ δυσεξιχνιάστους.

IV. Ο ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ ΝΑΡΣΗ

Ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι στὶς πηγές ἡ σταδιοδρομία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἔμπιστου καὶ μεγάλου ἀντίζηλου τοῦ Βελισάριου, τοῦ πατρίκιου Ναρσῆ ποῦ — ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ — ποτὲ δὲ χρημάτισε ὑπάτος, τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἦταν εὐνοῦχος τοῦ ἀπέκλειε προκαταβολικὰ τὴ φιλοδοξία νὰ ἀποβλέψει στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο καί, συνεπῶς, ἦταν ἀδύνατο νὰ τοῦ ἀποδοθεῖ ἡ κατηγορία ποῦ τόσο συχνὰ καὶ εὐκολὰ ἀποδιδόταν στὸ Βελισάριο².

Ἐμπιστος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀντίζηλος τοῦ Βελισάριου, ἀλλά, πάνω ἀπ' ὅλα, τυχερός. Ὁ Ναρσῆς ποῦ ἐμφανίζεται παράλληλα καὶ στὸν ἴδιο ρόλο μὲ τὸ Βελισάριο στὴ διάρκεια τῆς Στάσης τοῦ Νίκα τὸν Ἰανουάριο τοῦ 532, μόλις στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 538 ἀποβιβάζεται στὴν Ἰταλία ξὺν πολλῇ στρατιᾷ ἐκ Βυζαντίου³. Γιατί στέλνεται ὁ Ναρσῆς στὴν Ἰταλία, ὅπου στρατηγὸς εἶναι ὁ Βελισάριος καὶ ἡ αὐτοκρατορία διαθέτει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔμπειρους στρατιωτικοὺς ἡγήτορες σὰν τὸ Σίττα καὶ τὸ Γερμανό⁴; Ὡς τὸ 538, ὁ Ναρσῆς δὲν εἶχε διοικήσει ποτὲ ἓνα στρατιωτικὸ τμήμα στὸ πεδίο τῆς μάχης.

1. Ἀγαθίας, Ε', 20, 5, στὸ ἴδιο, σελ. 189 - 190.

2. Σὰν εἰσαγωγικὰ σχετικὰ μὲ τὸν εὐνοῦχο κουβικουλάριο καὶ πατρίκιο Ναρσῆ, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ἀναφέρθηκαν πρὶν ὅπου, πρβλ. Stein, *Histoire*, τόμ. Β', σελ. 356 - 358, κρίσεις στιβαρές, ποῦ ὅμως δὲν ὀδηγοῦν σὲ συνολικὸ συμπέρασμα.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 14, 1, στὸ ἴδιο, Β', 208.

4. Γιὰ τὴν ἀξία τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν ἡγητόρων, πρβλ. R. Browning, στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Ζ', σελ. 155/156.

Ἔτσι, βλέποντάς τον τώρα νά ἡγεῖται 5000 ἰππέων καὶ 2000 Ἑρούλων¹, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι πρόκειται ἀναμφισβήτητα γιὰ μιὰν ὑποτεταγμένη στὸ Βελισάριο διοίκηση. Ὅμως, τὰ πράγματα ἐξελίσσονται διαφορετικά. Στὴν πρώτη τους συνάντηση στὸ Firmum, ἐκδηλώνεται διαφωνία ὡς πρὸς τὴν τακτική πού πρέπει νὰ ἀκολουθηθεῖ στὴν ἰταλικὴ ἐκστρατεία: ὁ Βελισάριος θέλει νὰ καταλάβει τὸ Αὐξιμον (Osimo)² καί, στὴ συνέχεια, νὰ στείλει ἕνα τμήμα τοῦ στρατοῦ στὴ Λιγουρία³. Ὁ Ναρσῆς, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ δοκιμασμένο στρατηγὸ, θέλει νὰ ἀπελευθερώσει τὸ πολιορκημένο ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους Ἀρίμινον (Rimini)⁴ καί, μετὰ, νὰ κατακτήσει τὴν Αἰμιλία⁵. Γιὰ νὰ ὑπερισχύσει ἡ δική του γνώμη, ὁ Ναρσῆς δὲ διστάζει νὰ ἀπευθύνει πρὸς τὸν ὡς τότε ἀδιαφιλονίκητον ἡγήτορα τοῦ στρατεύματος Βελισάριο τὴν ἀκόλουθη ἀπροκάλυπτη ἀπειλή: *σκοπεῖ δὲ μὴ τὰς ποινὰς ὧν Ἰωάννης ἀγνοήσας ἤμαρτε παρὰ βασιλέως τε καὶ ἡμῶν λάβῃς*⁶. . . Καὶ ὁ πολὺς Βελισάριος σωπαίνει μπροστὰ στὸ Ναρσῆ.

Σύμφωνα πάντα μὲ τὸ θαυμαστὴ τοῦ Βελισάριου Προκόπιο πού ἀποτελεῖ καὶ τὴ μοναδική μας πηγή γιὰ τὰ γεγονότα αὐτά, ὁ στρατηγὸς πού τοῦ ἀμφισβητοῦν ἀνοικτὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀποφάσεων, ἔδειξε *γράμματα βασιλέως Ἰουστινιανοῦ* (σύγχρονα ἄραγε ἢ προγενέστερα;) πού ἔδιναν τὴ λύση στὸ πρόβλημα τῆς ἀνώτατης διοίκησης μόνο: *Ναρσῆν τὸν ἡμέτερον ταμίαν οὐκ ἐφ' ᾧ ἄρξαι τοῦ στρατοπέδου ἐς Ἰταλίαν ἐπέμψαμεν. μόνον γὰρ Βελισάριον παντὶ τῷ στρατῷ ἐξηγεῖσθαι βουλόμεθα, ὅπη ἂν αὐτῷ δοκῇ ὡς ἄριστα ἔχειν. αὐτῷ τε ὑμᾶς ἐπεσθαι ἅπαντας ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῆ ἡμετέρα βασιλεία προσήκει. . .*⁷ Ὁ Ναρσῆς, μᾶς λέει ὁ Προκόπιος, ἀρνεῖται νὰ ὑποταχθεῖ στὸ στρατηγὸ παίρνοντας σὰν πρόσχημα καὶ ἀφορμὴ τὸ ἀκροτελεύτιο τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς, θεωρώντας δηλαδὴ ὅτι ὁ Βελισάριος δὲν βουλευέται ἐν τῷ παρόντι τοῦ τῆς πολιτείας *ξυμφόρου*⁸. Ἀνενόχλητος πιά ἀπὸ ἀνταγωνισμοὺς καὶ περισπασμοὺς, ὁ Βελισάριος θὰ ἐφαρμόσει τὴ δική του στρατηγικὴ καὶ τακτικὴ καὶ θὰ κατα-

1. Τόσο ὁ Προκόπιος (Πολ. Η', 26, 17, στὸ ἴδιο, Β', 632, Πολ. ΣΤ', 22, 5, στὸ ἴδιο, Β', 247/8) ὅσο καὶ ὁ Ἀγαθίας (Α', 11, 3, σελ. 23 καὶ Β', 7, 2 - 5, σελ. 49) τονίζουν τὴν ἀφοσίωση τῶν Ἑρούλων στὸ πρόσωπο τοῦ Ναρσῆ ἀποκλειστικά καὶ σὲ κανέναν ἄλλο αὐτοκρατορικὸ στρατηγὸ, οὔτε στὸ Βελισάριο.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 16, 1 - 4, στὸ ἴδιο, Β', 220.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 18, 19 - 22, στὸ ἴδιο, Β', 230 - 231. Στὸ λόγο του, ὁ Βελισάριος ἐπισημαίνει ὅτι, στὴ Λιγουρία, οἱ Ὀστρογότθοι συμπαρατάσσονται ἤδη μὲ τοὺς Φράγγους.

4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 16, 5 - 11, στὸ ἴδιο, Β', 220 - 221.

5. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 18, 25, στὸ ἴδιο, Β', 231.

6. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 16, 10, στὸ ἴδιο, Β', 221. Πρβλ. καὶ Rubin, *Prokopios*, στήλ. 185.

7. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 19, 27 - 28, στὸ ἴδιο, Β', 232.

8. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 19, 29, στὸ ἴδιο.

λάβει τὴ Ραβέννα μόλις τὸ Μάιο τοῦ 540, ἐνῶ ὁ Ναρσῆς θὰ ἀνακληθεῖ ἀπὸ τὸ μέτωπο τῆς Ἰταλίας στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 539. Θὰ ξαναγυρίσει παντοδύναμος κάποια μέρα, τὸ 551/2.

Ἐχοντας ἀριστεύσει σὲ καθαρὰ ἐμπιστευτικὲς ἀποστολές (ὅπως ἡ παράδοση ἐνὸς κάστρου τῆς Περσαρμενίας ποὺ μᾶς ἀναφέρει ὁ Μαλάλας¹), ὁ Ναρσῆς βρίσκεται ἐπιφορτισμένος νὰ συλλάβει ἐν ὄνόματι τοῦ αὐτοκράτορα τὸ συνωμότη Ἰωάννη Καππαδόκη τὸ 541², ἔτος ποὺ ἀπαγορεύεται ἡ ὑπατεία καί, δέκα χρόνια ἀργότερα, τὸ 551, τοποθετεῖται στρατηγὸς αὐτοκράτορα, ὅπως ἦταν παλιότερα ὁ Βελισάριος, τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας³. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ὁ Βελισάριος γῆς μὲν τῆς Ἰταλῶν πενταετὲς οὐδαμῇ ἀποβάς, ἀνακαλεῖται ὀριστικὰ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 548/9⁴. Στὴν ἀρχή, ὁ Ἰουστινιανὸς ἄρχοντα πέμπει ξὺν στρατῶ ἄλλον ἐπὶ Γότθους διεννοεῖτο⁵ καί, τελικὰ, καταλήγει στὸ Γερμανὸ (549), ἀλλὰ ξαφνικὰ βασιλεῖ μετέμελεν⁶. Νέα ὅμως μεταμέλεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀδηγεῖ στὴν πολύκροτη ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Γερμανοῦ ὡς τὴ Σαρδική (550), ὅπου καὶ πεθαίνει ὁ στρατηγός. Ἀκόμα καὶ τότε, ὁ Ἰουστινιανὸς οὔτε κὰν σκέπτεται νὰ ἀναθέσει τὴν ἰταλικὴ ἐκστρατεία γιὰ τρίτη φορὰ στὸ Βελισάριο ποὺ θεωρεῖται πρῶτος Ῥωμαίων ἀπάντων⁷, καὶ εἶναι σχεδὸν ὑποχρεωμένος νὰ μένει στὴν Κωνσταντινούπολη. Μὲ ἐκπληξή, ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀπόφαση γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Ναρσῆ καί, μὲ κάποια σύγχυση, καταφεύγει στὴ διήγηση ἐνὸς περιεργοῦ θρύλου: στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀθαλάριχου (526 - 534), ἓνα βράδυ περνοῦσε ἀπὸ τὸ Forum Pacis στὴ Ρώμη μιὰ ἀγέλη βοδιῶν. Ἐνας εὐνοῦχος ταῦρος ἀπὸ τὴν ἀγέλη πλησίασε στὴν κρήνη, ὅπου ὑπῆρχε ὁ χάλκινος βοῦς τοῦ Μύρωνος καὶ ἐπιβατεύσας ἔστη ὑπερθεῖν τοῦ βοῦς τοῦ χαλκοῦ. Ἐνας Τοῦσκος χωρικός ποὺ περνοῦσε ἀπὸ ἐκεῖ, προφήτευσε ὅτι, μιὰ μέρα, ἓνας εὐνοῦχος θὰ καταλύσει τὸν ἄρχοντα τῆς Ρώμης. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐπὶ Τουτίλαν ἔστρατήγει ὁ Ναρσῆς, καταλήγει ὁ Προκόπιος, ἢ στοχαζομένης τοῦ ἐσομένου τῆς βασιλείως γνώμης, ἢ πρυτανευούσης τὸ δέον τῆς τύχης⁸. Ἔτσι, τὸ 551, ἓνας εὐνοῦχος διοριζόταν στὴ θέση ἐκείνου ποὺ, ὄντας πρῶτος Ῥωμαίων ἀπάντων (ὑπῆρξε καὶ ἄρχων τῆς Ρώμης) εἶχε ἐπιλεγεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους βασιλεὺς τῆς ἐσπερίας. Ὁ εὐνοῦχος ταῦρος ἐπιβάτευσε τὸ ἀριστούργημα τοῦ Μύρωνος καὶ ὁ

1. Μαλάλας, σελ. 469 CSHB.

2. Προκόπιος, Πολ. Α', 25, 24 - 27, στὸ ἴδιο, Α', 138 - 139.

3. Ἀγαθάς, Προοίμιον 31, σελ. 9 (γιὰ τὸ Ναρσῆ). Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 22, 4, στὸ ἴδιο, Β', 247 (γιὰ τὸ Βελισάριο). Προκόπιος, Πολ. ΙΙ', 21,6, στὸ ἴδιο, Β', 601 (γιὰ τὸ Ναρσῆ).

4. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 35, 1, στὸ ἴδιο, Β', 453.

5. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 36,4, στὸ ἴδιο, Β', 458.

6. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 38, 27, στὸ ἴδιο, Β', 467.

7. Προκόπιος, Πολ. Η', 21,2, στὸ ἴδιο, Β', 600.

8. Προκόπιος, Πολ. Η', 21, 11, στὸ ἴδιο, Β', 601 - 602.

ευνούχος Ναρσής τὸν πρῶτο ὄλων τῶν Ρωμαίων Βελισάριο. Φυσικά, στὸ κείμενο τοῦ Προκόπιου φαίνεται σὰν ἄρχων Ρώμης νὰ εἶναι ὁ ὀστρογότθος Τοτίλας καὶ ἡ προφητεία σὰ νὰ προλέγει τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ Ναρσῆ, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ ὅμως νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι ταιριάζει περισσότερο στὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις Βελισάριου καὶ Ναρσῆ, ὅπως μᾶς τὶς ἀναφέρει ὁ ὄπαδὸς τοῦ Βελισάριου Προκόπιος.

V. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΜΜΑΧΙΕΣ:
ΟΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΦΡΑΓΓΟΙ

Ἡ συνάντηση τῶν στρατηγῶν στὸ Firmum τὸ 538 φέρνει στὸ φῶς ὀρισμένες ἀδιόρατες αἰτίες τῆς ἐπεισοδιακῆς αὐτῆς πρώτης ἀφίξης τοῦ Ναρσῆ στὴν Ἰταλία. . . *Ναρσῆ δὲ ξυγγενόμενοι τῶν ἐπιτηδείων τινές, ἀπέραντά τε ποιεῖν Βελισάριον καὶ τὰ ἀμήχανα ἐπινοεῖν ἔφασκον*¹. . . Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὁ Ναρσῆς καὶ οἱ ἄνθρωποι του ἐπιμένουν νὰ καταλάβουν τὴν Αἰμιλία, τὴ στιγμή πού ὁ Βελισάριος θέλει νὰ διαιρέσει τὸ στρατὸ — γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα μετὰ ἀπὸ τόσες ἄλλες — στέλνοντας ἐνισχύσεις στὴ Λιγουρία. Ἡ ἀνάκληση τοῦ Ναρσῆ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 539 εἶναι ὅπωςδῆποτε μιὰ ἐπιτυχία τοῦ Βελισάριου πού παραμένει μόνος ἀρχιστράτηγος στὴν Ἰταλία. Ἀμέσως τότε, μετὰ τὴν ἀνοιξη τοῦ 539, ὁ Βελισάριος βαδίζει ἐναντίον τῆς Ραβέννας, πού κι αὐτὴν θὰ ἀργήσει ἄλλον ἓνα χρόνον περίπου νὰ ἐκπορθῆσει. Ἐνα χρόνον μετὰ τὰς σημασίας. Ὁ πόλεμος δὲν τελειώνει.

. . . *Ἀκούσας δὲ Βελισάριος λουδορεῖσθαι οἱ τῶν ἀρχόντων τινάς, ὡς δὴ ἐπιβουλεύων τοῖς βασιλέως πράγμασι τὸν πόλεμον καταλύειν οὐδαμῶς βούλοιο, προσπαθεῖ νὰ πείσει γιὰ τὸ ἀντίθετο τοὺς συγκλητικούς Δόμνικο καὶ Μαξιμίνο, πού ἔχουν σταλεῖ στὸ στρατόπεδο τοῦ Βελισάριου γιὰ νὰ διαπραγματευθοῦν τοὺς ὅρους παράδοσης τῶν Ὀστρογόθων*², δηλαδή ἴσως ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ προσπαθοῦσε νὰ ἀποφύγει τὸ ἐνδεχόμενον νὰ παραδοθοῦν στὸ Βελισάριο οἱ Ὀστρογόθοι, ὅπως στὸ παρελθὸν εἶχαν παραδοθεῖ οἱ Βάνδαλοι. Τὸ ἐνδεχόμενον ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποφευχθῆ καὶ οἱ Ὀστρογόθοι βασιλέα τῆς ἐσπερίας Βελισάριον ἀνειπεῖν ἔγνωσαν³, πράγμα πού ὁ Προκόπιος παρουσιάζει σὰν τακτικὸ τέχνασμα τοῦ Βελισάριου, γιὰ νὰ ἀποκτήσει ὁ Ἰουστινιανὸς ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία, τὴ στιγμή πού οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀπεσταλμένοι Δόμνικος καὶ Μαξιμίνος ἔχουν ἐντολὴ νὰ διαπραγματευθοῦν τὴν προσάρτηση τῶν ἐπαρχιῶν ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου μόνον⁴. Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, γιὰ τὴν ὥρα, ἡ ἐπιλογή τοῦ Βελισάριου κυριαρχεῖ αὐτόματα πάνω στὴν ἀποστολὴ τῶν ἐπι-

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 19, 8, στὸ ἴδιο, Β', 233/4.
2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29,7, στὸ ἴδιο, Β', 283.
3. Πρβλ. πῶς πάνω, σελ. 222, σημ. 2.
4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 1 - 2, στὸ ἴδιο, Β', 282.

τηρητῶν του συγκλητικῶν Δόμνικου καὶ Μαξιμίνου, ὅπως τελικὰ εἶχε κυριαρχήσει πάνω στὴ στρατηγικὴ ἐπιλογή τοῦ προηγούμενου ἐπιτηρητῆ του, τοῦ Ναρσῆ, τὸ 538. Ὁ Βελισάριος καταλαμβάνει ἐπιτέλους τὴ Ραβέννα τὸ Μάιο τοῦ 540 καὶ τότε ἀπευθύνεται ἀνοιχτὰ ἐναντίον του ἡ κατηγορία γιὰ τυραννίδα¹.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀναφορὲς σὲ πράγματα γνωστὰ στὶς λεπτομέρειές τους μπορεῖ νὰ φαίνονται σχολαστικές. Στὴν πραγματικότητα ἔχουν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ σημασία γιὰ νὰ γίνουν κατανοητὰ ἕνα πλῆθος γεγονότα πού, παραμένοντας ἀσύνδετα μεταξὺ τους, τελικὰ θεωροῦνται γνωστὰ καὶ σχεδὸν ἄχρηστα.

Συνοψίζοντας λοιπὸν ὡς ἐδῶ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι, παρόλα τὰ πρῶτα πέντε χρόνια πού ἀφιέρωσε στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας (Δεκέμβριος 535 - Μάιος 540), ὁ πατρίκιος Βελισάριος πού ὅταν ἀποφάσιζε νὰ δώσει μάχη τὴν κέρδιζε σχεδὸν πάντοτε, δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει τὶς κατηγορίες καὶ διαβολὲς ὅτι χρονοτριβεῖ ἐπίτηδες, ἐνεργώντας γιὰ προσωπικὸ του ὄφελος. Κατὰ καιρούς, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπαθεῖ νὰ κατευθύνει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τὶς ἐνέργειες τοῦ Βελισάριου καὶ στέλνει στὴν Ἰταλία ἀνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης του, ὅπως τὸ Ναρσῆ καὶ τοὺς Δόμνικο καὶ Μαξιμίνο τὴν κρίσιμη ἐποχὴ 538 - 540². Οἱ αὐτοκρατορικοὶ αὐτοὶ ἐμπιστοὶ διαφωνοῦν ἀνελλιπῶς, εἴτε στρατηγικὰ εἴτε πολιτικά, μὲ τὸ Βελισάριο πού, τόσο οἱ νίκες του ὅσο καὶ ἡ τακτικὴ του, τὸν καθιστοῦν συνεχῶς ὑπόπτο, πράγμα πού ὁ Προκόπιος δὲ διανοεῖται νὰ ἀρνηθεῖ, ἀφοῦ ὑπάρχουν τόσες ἐνδείξεις καὶ ἀνάλογες αὐτοκρατορικὲς ἀντιδράσεις.

Ἐκεῖνο πού φαίνεται ὅτι ὀδήγησε τὴ νεότερη ἱστοριογραφία στὴν τυποποίηση τῶν γεγονότων ἔτσι ὥστε σήμερα νὰ θεωροῦνται γνωστὲς καὶ ἄχρηστες λεπτομέρειες πρέπει νὰ εἶναι τὸ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ Βελισάριος ἀποκλείεται νὰ διαφωνοῦσαν ὡς πρὸς τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς ἐκστρατείας, πού ἦταν καὶ γιὰ τοὺς δυὸ ἡ κατάκτηση τῆς Ἰταλίας. Ἔτσι, ἡ ἀναβλητικότητα ἐνὸς τόσο ἱκανοῦ στρατηγοῦ, διάσημου στὴν παγκόσμια ἱστορία τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, δείχνει νὰ ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο σὲ στρατηγικὲς καὶ τακτικὲς ἐπιλογές. Πράγματι, ὅπου ὁ Βελισάριος βρίσκεται μπροστὰ σὲ μιὰ σημαίνουσα ἐπιλογή, ὁ ὀπαδὸς του Προκόπιος ἀρχίζει μιὰ σχοινοτενὴ παράθεση στρατιωτικῶν λεπτομερειῶν, πράγμα πού ὀδήγησε τὸν Β. Rubin νὰ γράφει ὅτι

1. Πρβλ. πὺ πάνω, σελ. 222, σημ. 1, 2, 3.

2. Ὁ κ. Ε. Χρυσός, μὲ ἀνακοίνωσή του (*Reichsideologie und Westpolitik Justinians; die Friedensverhandlungen des Jahres 540*) στὴ 16ῃ Διεθνή συνδιάσκεψη *Eirene* τῆς Πράγας (31/8 - 4/9/82), ἐντόπισε πολὺ εὐλόγα καὶ εὐστοχα τὴ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στὴ στάση Δόμνικου καὶ Μαξιμίνου, ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ, καὶ τοῦ Βελισάριου ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὡς πρὸς τὴν παράδοση τῶν Ὀστρογότθων. Πρβλ. ἐπίσης Α. Carile, *Il «Bellum Gothicum» dall'Isonzo a Ravenna*, στὴ σειρὰ *Antichita Altoadriatica* 13 (1978) σελ. 147 - 193, ἐδῶ, σελ. 168/169.

ὁ Προκόπιος εἶναι τελικὰ ἀνίκανος γιὰ μιὰν ἀληθινὴ *Durchdringung der politischen Zusammenhänge*¹.

Περιγράφοντας τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, καὶ μάλιστα γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὡς τότε ποὺ ἔγινε οἰκουμενικὴ, ὁ Προκόπιος εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἤξερε τίς πολιτικὲς σκοπιμότητες καὶ τοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπιδίωκε τὴν εὐδόωση τῶν σκοπῶν του². Ὄντας ταυτόχρονα ὁπαδὸς μιᾶς ἄλλης πολιτικῆς λύσης ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος καταλήγει νὰ ὑποβιβάζει σὲ ἐπίπεδο λεπτομερειῶν γεγονότα κολοσσιαίας σημασίας, ὅπως εἶναι πολιτικὲς διαφορὲς σὲ παγκόσμια, γιὰ τὴν ἐποχὴ, κλίμακα. Ἔτσι, μετατοπίζεται καὶ ἡ βαρύτητα τῶν προσωπικοτήτων ποὺ εἶναι φορεῖς τῶν πολιτικῶν αὐτῶν διαφορῶν. Κεντρικὸ πρόσωπο τῆς ἀφήγησης εἶναι ὁ ἀσύγκριτος στρατηγὸς Βελισάριος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐκβαση ποὺ εἶχαν οἱ δικές του πολιτικὲς ἐπιλογές.

Ὑποβαθμίζοντας ὅμως σημαίνοντα γεγονότα σὲ ἐπίπεδο λεπτομερειῶν, ὁ Προκόπιος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀποσιωπήσει τίποτε σχεδὸν καί, σὰν «ἀμερόληπτος» ἱστορικὸς, δὲν ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρει τὰ πάντα σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας, πολιτικὴ ποὺ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ὁ Ἰουστινιανός, μᾶς λέει ὁ Προκόπιος σὲ κάποιον ἀνύποπτο καὶ ἀνώδυνο σημεῖο τῆς ἱστορίας του, οὔτε ἄρχισε αὐτὸ τὸν πόλεμο, οὔτε κὰν ἐκδήλωσε τὴν πρόθεσή του νὰ καταπολεμήσει τοὺς Ὀστρογότθους, παρὰ ἀφοῦ οἱ Φράγγοι, ποὺ ἔλαβαν γιὰ τὴ φιλία καὶ τὴ συμμαχία τους μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὁμολόγησαν (ὁ ὅρος εἶναι τεχνικὸς καὶ σημαίνει ὄρκιο σὲ συνθήκη) ὅτι θὰ ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα αὐτὸ μαζὶ μὲ τὴν αὐτοκρατορία³. Τὸ χωρίο αὐτό, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, δείχνει τουλάχιστον καθαρὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ αὐτοκράτορας σχεδίαζε νὰ προσαρτήσῃ τὸ ὀστρογοθικὸ βασίλειο στὴν Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία. Ἡ μνεία αὐτὴ εἶναι σαφέστατη, ὁ Προκόπιος ὅμως τὴν ἀναφέρει κάπου πρὸς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας του, ἀσφαλῶς ἐπειδὴ ἡ ἀποσιώπηση δὲ θὰ ταίριαζε στὸν ἱστορικὸ, ὅπως ἡ διαστρέβλωση, ποὺ πιθανότατα νὰ ἀποτελεῖ κριτήριον πολιτικότητος.

1. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 87.

2. Πρβλ. W. H. C. Friend, *Old and New Rome in the Age of Justinian* (Relations between East and West during the Middle Ages, edited by D. Baker), Ἐδιμβούργο 1973, σελ. 11 - 28.

3. Προκόπιος, Πολ. Η', 24, 13, στὸ ἴδιο, Β', 619: . . . Ἰουστινιανὸς οὐ πρότερον κατέστη ἐς πόλεμον τόνδε, οὐδὲ Γότθοις πολεμῶντων ἐνδηλὸς γέγονεν, ἕως αὐτῶν Φράγγοι φιλίας τε καὶ συμμαχίας ὀνόματι χορήματα μεγάλα κεκομισμένοι τὴν ἀγωνίαν ἐυλόγησθαι ὁμολόγησαν. . . Πρὶν εἶναι γιὰ ἐκκλήση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρεσβευτῆ συγκλητικοῦ Λεόντιου στὸ φράγγο βασιλεῖα Θεοδίδβαλδο Α'. Πρβλ. σχετικὰ Τ. Κ. Λογγή, *Μία ἄγνωστη οἰκογένεια βυζαντινῶν πρεσβευτῶν τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, Παρνασσὸς 17 (1975), σελ. 556 - 561.

Τὸ ὅτι ἡ μνεία αὐτὴ ἐκφράζει κατηγορηματικὰ τὶς πολιτικὲς προθέσεις τοῦ αὐτοκράτορα, ἐπιβεβαιώνεται στὴν πράξη ἀπὸ μιὰν ἄλλη σαφέστατη μνεία πού, ἐντελῶς γενναιόδωρα, ὁ Προκόπιος δίνει στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀστρογοθικοῦ πολέμου, ἐκεῖ δηλαδὴ πού πράγματι συνέβησαν τὰ γεγονότα πού ἀναφέρονται: στέλνοντας γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἰταλία τὸ Βελισάριο μὲ μόνο 7500 στρατιῶτες, ὁ Ἰουστινιανὸς στέλνει παράλληλα μιὰ πρεσβεία στοὺς ἡγεμόνες τῶν Φράγκων καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴ: *Γότθοι Ἰταλίαν τὴν ἡμετέραν βία ἐλόντες οὐχ ὅσον αὐτὴν ἀποδιδόναι οὐδαμῆ ἔγνωσαν, ἀλλὰ καὶ προσηδικήκασιν ἡμᾶς οὔτε φορητὰ οὔτε μέτρια, διόπερ ἡμεῖς μὲν στρατεύειν ἐπ' αὐτοὺς ἠναγκάσμεθα, ὑμᾶς δὲ εἰκὸς ξυνδιαφέρειν ἡμῖν πόλεμον τόνδε, ὃν ἡμῖν κοινὸν εἶναι ποιεῖ δόξα τε ὀρθή, ἀποσειομένη τὴν Ἀρειανῶν γνώμην, καὶ τὸ ἐς Γότθους ἀμφοτέρων ἔχθος*¹. Ὅπως βλέπουμε, ὁ αὐτοκράτορας, πιστὸς στὶς ὀρθόδοξες ἀρχές του, ἐπικαλεῖται τὴν ὀρθοδοξία τῶν Φράγκων, πού εἶναι οἱ μόνοι μὴ αἰρετικοὶ Βάρβαροι τῆς Δύσης, ὀρθοδοξία πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὴ βάπτιση τοῦ παλιοῦ σύμμαχου τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἡγεμόνα Χλωδοβίκου τὸ 506. Ὁ Χλωδοβίκος εἶχε πολεμήσει κι αὐτὸς τοὺς Γότθους μαζὶ μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο, ἀμέσως μετὰ τὴν προσχώρησή του στὴν ὀρθοδοξία, στὰ χρόνια 506 - 512. Εἶναι, συνεπῶς, γνωστὴ καὶ δοκιμασμένη ἀπὸ τὰ χρόνια ἡ παγκόσμια πολιτικὴ πού ἐφαρμόζει ὁ Ἰουστινιανὸς στὴ Reconquista².

Μαζὶ μὲ τὴν ἐπιστολὴ πού παρατέθηκε, ὁ Ἰουστινιανὸς στέλνει καὶ μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ στοὺς Φράγγους ἡγεμόνες πού δὲν ἀναφέρονται ἐδῶ, ἀλλὰ πού ξὺν προθυμία πολλῆ ξυμμαχήσειν ὑπέσχοντο³. Λίγο ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Θευδάτου στὴν Ἰταλία (536), οἱ ὀστρογότθοι ζητοῦν κι αὐτοὶ τὴ φραγγικὴ συμμαχία καὶ ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τοὺς Μεροβίγγειους βασιλεῖς Χιλδέβερτο Α' (511 - 558), Θευδίβερτο Α' (534 - 548) καὶ Χλωθάριο Α' (511 - 561), πού διαθέτουν κάτι τὸ πραγματικὰ μοναδικό: *σφίσι κατήκοα ἔθνη καί, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξία τους, ἔχουν μιὰν ἀκόμα αὐτοκρατορικὴ ιδιότητα*⁴.

Γιὰ νὰ μὴν παρασυρθοῦμε σὲ λεπτομερειακὲς δικαιολογίες κατὰ τὴ συνήθεια τοῦ Προκόπιου, εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Φράγγοι καὶ τὰ πεπραγμένα (gesta) τους ἀποτελοῦν τὸν ἄξονα, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιστρέφονται οἱ ἱστορίες, τόσο τοῦ Προκόπιου, ὅσο καὶ τοῦ Ἀγαθίας, ὅπως θὰ φανεῖ καθαρὰ πρὸ κάτω. Τόσο ὁ Προκόπιος ὅσο κι ὁ Ἀγαθίας, τονίζουν τὸ ὅτι οἱ Φράγγοι

1. Προκόπιος, Πολ. Β', 5,8 - 10, στὸ ἴδιο, Β', 26. Πρβλ. καὶ Kulakovskiy, *Istorija*, τόμ. Β', σελ. 113, ὅπου ἀναφέρονται οἱ πρεσβεῖες στοὺς Φράγγους ἡγεμόνες.

2. Πρβλ. T. C. Loughis, *Le programme politique des citoyens de l'Empire d'Orient après 476. Une répétition générale*, Da Roma alla Terza Roma. II Seminario Internazionale di studi storici, Ρώμη 1982, σελ. 109 - 115.

3. Προκόπιος, στὸ ἴδιο.

4. Προκόπιος, Πολ. Β', 13,27 - 28, στὸ ἴδιο, Β', 75.

ἢ Γερμανοὶ ἔχουν ὑπηκόους τοὺς τοὺς Βουργούνδιους, τοὺς Ἀλαμανοὺς καὶ ἄλλα ἄττα πρόσοικα ἔθνη¹. Ὁ Προκόπιος μάλιστα μᾶς ἀναφέρει καὶ κάτι πραγματικὰ καταπληκτικό: σὲ μιὰ πρεσβεία πού ἔστειλε στὸν Ἰουστινιανὸ ὁ Φράγγων βασιλεὺς, περιέλαβε στὸ προσωπικό της καὶ. . . Ἄγγλους, φιλοτιμούμενος ὡς καὶ ἡ νῆσος ἦδε πρὸς αὐτοῦ ἄρχεται². Ποιὸς ἦταν αὐτὸς ὁ πανίσχυρος καὶ ὑπερόπτης Φράγγων βασιλεὺς (καὶ ὄχι πιά ἡγεμὼν ἢ ἀρχηγός), μᾶς τὸ ἀναφέρουν καὶ ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀγαθίας: ἦταν ὁ Θευδίβερτος Α' τῆς Λύστρασίας.

VI. Ο ΒΑΣΙΛΕΑΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΑΣΙΑΣ ΘΕΥΔΙΒΕΡΤΟΣ Ο Α'

. . . id vero, quod dignamini esse solliciti, in quibus provinciis habitemus aut quae gentes nostrae sint, Deo adiutore, dicione subiecte; dei nostri misericordiam faciliter subactis Thoringiis et eorum provinciis adquisitis, extinctis ipsorum tunc tempore regibus, Norsavorum itaque gentem nobis placata maiestate, colla subdentibus edictis ideoque, deo propitio, Wisigotis, incolomes Franciae, septentrionalem plagam Italiaeque Pannoniae cum Saxonibus, Euciiis, qui se nobis voluntate propria tradiderunt, per Danubium et litem Pannoniae usque in oceanis litioribus custodiente Deo dominatio nostra porrigetur³.

Αὐτὸς πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ κυριαρχία του ἐκτείνεται, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἀπὸ τὸ Δούναβη καὶ τὰ ὄρια τῆς Παννονίας ὡς τὶς ἀκτὲς τοῦ Ὠκεανοῦ, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῶν αὐστρασιακῶν Φράγγων Θευδίβερτο Α' (534-548). Ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ἀπόγονός του La Bruyère, le style, c'est l'homme. Κι αὐτὸ ὅμως θὰ ἦταν μιὰ κρίση κάπως βιαστική. Παρὰ τὸ στομφώδες ὕφος του, αὐτὸς ὁ διαφημιζόμενος ὡς κυρίαρχος τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς παλαιᾶς Δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στὴν ἴδια του αὐτῆ ἐπιστολή, ἀπειθύνεται στὸν Ἰουστινιανὸ ταπεινὰ καὶ εὐλαβικά: Domino inlustro et praecellentissimo domno et patri, Iustiniano imperatore Theodebertus rex⁴. Ὅπως ὅμως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα στὸ ἰδεολογικὸ πεδίο, ἡ στιγμή πού γραφόταν ἡ ἐπιστολή αὐτῆ (548) ἦταν ἐξαιρετικὰ κρίσιμη, γιατί, ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ Ἀγαθίας, ὁ Θευδίβερτος πλήθην ἀγείρας ἄλκιμά τε καὶ μαχιμώτατα ἐς τὰ ἐπὶ Θράκης ἀφικέσθαι χωρία ἅπαντά τε τὰ τῆδε καταστρεφάμενος ἀμφὶ τὸ Βυζάντιον τὴν πόλιν τὴν βασιλίδα τὸν πόλεμον μεταστῆσαι, οὕτω δὲ ἐνεργ-

1. Ἀγαθίας, Α', 4, 1, στὸ ἴδιο, σελ. 13.

2. Προκόπιος, Πολ. Η', 20, 10, στὸ ἴδιο, Β', 591. Λίγο πιὸ κάτω (Πολ. Η', 20, 49, σελ. 598), ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τοὺς κατοίκους τῆς Βριτανίας: . . . τὰ μὲν ἄλλα Φράγγων κατήκοοι ὄντες.

3. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολή ἀρ. 20 (MGH, Epp. III, 133).

4. Τίτλος τῆς Αὐστρασιακῆς ἐπιστολῆς ἀρ. 20, στὸ ἴδιο.

γὸν τὸ βούλευμα ἐποιεῖτο καὶ τὴν παρασκευὴν ἐμβριθεστάτην, ὡς καὶ πρεσβεύεσθαι πρὸς τε Γήπαιδας καὶ Λαγγοβάρδους καὶ ἄλλα ἄττα ἔθνη, ἐφ' ᾧ καὶ οἶδε ξυλλάβονται τοῦ πολέμου¹. Σὰν αἰτία γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Θευδίβερτου νὰ πολεμήσει τὸν Ἰουστινιανὸ πού ἀποκαλεῖ πατέρα στὶς ἐπιστολές του, ὁ Ἄγαθίας ἀναφέρει ὅτι ὁ βασιλέας τῆς Αὐστρασίας δὲ μπορούσε νὰ ἀνεχθεῖ ὅτι στὰ βασιλεία προγράμματα (πρόκειται γιὰ τὴν intitlatio στὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα) ὁ Ἰουστινιανὸς ὀνομαζόταν Φραγγικὸς, Ἀλαμαννικὸς, Γηπαιδικὸς καὶ Λογγοβαρδικὸς, σὰν νὰ εἶχε ὑποτάξει ὁ ἴδιος αὐτὰ τὰ ἔθνη². Ἐκφράζοντας, ὅπως εἶπαμε, μιὰ πολιτικὴ γνώμη ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Προκόπιου, ὁ Ἄγαθίας ἔχει δίκιο νὰ ἐκπλήσσει ἀπὸ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοῦ Θευδίβερτου, ἀρκεῖ μόνον νὰ προσπαθήσουμε νὰ κατανοήσουμε πιὸ κάτω, τί ὑποστηρίζει ὁ Ἄγαθίας. Ὁ θάνατος τοῦ Θευδίβερτου σὲ κυνηγετικὸ ἀτύχημα, τὸν ἴδιο χρόνο 548, ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὸν Ἄγαθία νὰ ὑποτιμήσει τὸ μέγεθος καὶ τὴ σοβαρότητα τῆς φραγγικῆς ἀπειλῆς γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, πολὺ περισσότερο μάλιστα, ἀφοῦ κάπως ἀργότερα, τὸ 552 - 554, ὁ Ναρσῆς ἐξουδετέρωσε τὴν προσπάθειά τους νὰ κατακτήσουν τὴν Ἰταλία γιὰ δικό τους λογαριασμὸ³. Ὅπως βλέπουμε ἐδῶ, ἡ διαγωγὴ τῶν αὐστρασιακῶν Φράγγων εἶναι ἀνέλπιστα ἐντελῶς διαφορετικὴ τὸ 548, ἀπὸ ἐκείνη πού ἀσφαλῶς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐλπίζει ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὶς πρεσβεῖες τοῦ 534/5 πού ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω.

VIα. ΘΕΥΔΙΒΕΡΤΟΣ ΚΑΙ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ἡ ὄξυνση στὴν ὁποία ἔφθασαν οἱ πολιτικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν αὐτοκρατορία καὶ τοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους τῆς αὐστρασιακῆς Φράγγου ἀπὸ τὸ 534 ὠς τὸ 548 (πρόκειται ἐπίσης γιὰ τὶς δυὸ χρονολογίες τῆς βασιλείας τοῦ Θευδίβερτου Α')⁴ περνάει ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸν ὀστρογοθικὸ πόλεμο στὴν Ἰταλία καί, φυσικὰ, ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ἐπιλογές τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀρχιστράτηγου στὴν Ἰταλία πατρίκιου Βελισάριου.

1. Ἄγαθίας, Α', 4, 1, στὸ ἴδιο, σελ. 13 - 14.

2. Ἄγαθίας, Α', 4,3, στὸ ἴδιο, σελ. 14.

3. Συνεχίζοντας τὴ διήγησή του, ὁ Ἄγαθίας (Α', 4, 4 - 7, σελ. 14 - 15) ἐκφράζεται ἀρκετὰ ὑποτιμητικὰ γιὰ τὶς πιθανότητες πού θὰ εἶχε νὰ εὐδοθεῖ μιὰ ἐκστρατεία τοῦ Θευδίβερτου ὡς τὴ Θράκη: ... οἶμαι μὲν οὖν, εἰ καὶ τήνδε τὴν ἐκστρατείαν ἐποιήσατο, ἀπάνωτο ἂν οὐκ ἐν καλῷ τῆς προπετείας, ἀλλὰ τυχὸν μὲν ἐν Θράκη, τυχὸν δὲ ἐν Ἰλλυριοῖς τάγμασι περιπεσὼν Ῥωμαίκοις ἀκλεῶς ἂν διεφθάρη.

4. Τόσο ὁ Προκόπιος ὅσο καὶ ὁ Ἄγαθίας δίνουν ἰδιαιτέρη ἐμφαση στὴ στάση τοῦ γιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Θευδίβερτου Α', Θευδίβαλδου Α'. Πρβλ. Προκόπιος, Πολ. Η', 24,6 - 30. στὸ ἴδιο, Β', σελ. 617 - 622 καὶ Ἄγαθία, Α', 5,1 - 10, Α', 6,1 - 6, στὸ ἴδιο, σελ. 15 - 17, Πρβλ. ἐπίσης A veril Cameron, *Agathias on the Early Merovingians*, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Lettere, Storia e Filosofia, Serie II*, 37 (1968), σελ. 95 - 140.

Ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 535, ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν κρύβει τὴν κοσμοθεωρία ἢ τὶς προθέσεις του καὶ στὴ Νεαρά του ἀρ. 21 αὐτοτιτλοφορεῖται: *Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότη Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανὸς Ἀλαμανικὸς Γοτθικὸς Φραγγικὸς Γερμανικὸς Ἀντικὸς Ἀλανικὸς Βανδαλικὸς Ἀφρικανὸς εὐσεβῆς εὐτυχῆς ἔνδοξος νικητῆς τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος αὐγουστος*¹. Ἄν οἱ τίτλοι τοῦ Βανδαλικοῦ Ἀλανικοῦ καὶ Ἀφρικανοῦ ἐξηγοῦν τὴν κατάλυση τοῦ βανδαλικοῦ βασιλείου τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ὑπόλοιποι ἀσφαλῶς δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὶς συμμαχίες τοῦ αὐτοκράτορα στὴ Δύση, συμμαχίες ποὺ εἶναι, φυσικά, ἐ τ ε ρ ο β α ρ ε ῖ ς, δὲ συνάπτονται δηλαδὴ μὲ ἴσους ὅρους καὶ γιὰ τὰ δυὸ συμβαλλόμενα μέρη, ὅπως φαίνεται καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Θευδίβερτου Α', ὅπου ὁ Ἰουστινιανὸς ἀναφέρεται σὰν *domnus et pater*². Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅπως μᾶς ἐξηγοῦν καὶ ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀγαθίας, στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του, ὁ Θευδίβερτος Α' κατόρθωσε νὰ ὑποτάξει τὰ ἔθνη ποὺ περιγράφονται πιὸ πάνω καὶ ποὺ ὁ ἴδιος, μὲ προφανέστατη ὑπερβολή, ἀναφέρει στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸ τὸ 548. Τὸ γεγονός ὅμως παραμένει ἓνα: τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται στὸ σύνολό του ἤδη ἀπὸ τὸ 535/6 καὶ οἱ κατακτήσεις τοῦ Θευδίβερτου Α' φέρνουν ὡς τὸ 548 τοὺς Φράγγους ἀντιμέτωπους μὲ τὸ πρόγραμμα αὐτό, ἂν δὲν θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἐντολοδόχους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ προγράμματος³.

Μόνο ὅμως τὸ 548 ἀντιμετωπίζονται Φράγγοι καὶ αὐτοκρατορία; Ἄν ὁ Ἀγαθίας, ποὺ μᾶς ἀναφέρει τὶς ἐπιθετικὲς διαθέσεις τοῦ Θευδίβερτου τὸ 548 κάνει ἓνα λάθος χρονολογικό(;), τοποθετώντας τὸ Ναρσὴ ἀπὸ τότε στὴν Ἰταλία (. . . ἕως ἐν Ἰταλίᾳ Ναρσῆς τε καὶ τὰ στρατεύματα ἐμόχθει καὶ ἐνασχόληται. . .⁴), ὁ

1. Νεαρά Ἰουστινιανοῦ ἀρ. 21, ἐκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal, Λιψία 1881, τόμ. Α', σελ. 137. Ἀλλὰ καὶ στὴ Νεαρά ἀρ. 16 (στὸ ἴδιο, σελ. 106) τοῦ ἴδιου ἔτους 535 ὁ αὐτοκράτορας ἀναφέρει ρητά: . . . οὔτε ἡμῶν αἰρουμένων περιορᾶν τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐλαττωθεῖσαν, ἀλλὰ Λιβύην τε πᾶσαν ἀναλαβεῖν τε καὶ πράξει. . . Τέλος, τὸ 536, στὴ Νεαρά του ἀρ. 44 (στὸ ἴδιο, σελ. 276), ὁ αὐτοκράτορας συνοψίζει ἔτσι τὰ ἔργα του: . . . καὶ πολέμοις μεγάλοις δι' ὧν δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πρὸς Πέρσας τε ἄγειν εἰρήνην, καὶ Βανδύλους τε καὶ Ἀλανοὺς καὶ Μανρουσίους χειρώσασθαι, καὶ Ἀφρικὴν ὅλην καὶ πρὸς γε καὶ Σικελίαν κατακτήσασθαι, καὶ ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς, ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὧνπερ οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἐκάτερον ὠκεανὸν ὁρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον θάθυμιας. . .

2. Τόσο στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 19, ὅσο καὶ στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 20 (MGH, Epp. III, 132 - 133).

3. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, στὸ ἴδιο, σελ. 175, σημ. 114 - 115. Ἀξίζει ὅμως νὰ σημειθεῖ ὅτι εἶναι μεγάλος ὁ «ἀντιφραγγισμὸς» τοῦ Προκόπιου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀγαθία ποὺ ἐκφράζεται κολακευτικώτατα γι' αὐτούς. Πρβλ. Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ῆ, *Ἡ πρώιμη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενον «μεγάλο χάσμα»*, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 49 - 85, ἐδῶ, σελ. 62.

4. Ἀγαθίας, Α', 4, 1, στὸ ἴδιο, σελ. 13.

πολύς Προκόπιος έχει έντελῶς διαφορετική γνώμη: ὁ Θευδίβερτος κάνει τὴν πρώτη του ἐμφάνιση στὴν Ἰταλία ἤδη ἀπὸ τὸ 539, ὅταν ἀνώτατος διοικητὴς εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ ὁ Βελισάριος καὶ ὄχι ὁ Ναρσῆς.

Ὡς τὸ 538, ἡ κατάσταση στὴν Ἰταλία ἐπέτρεπε στοὺς Φράγγους νὰ ὑπαμφοτερίζουν. Μετὰ τὶς πρεσβεῖες τοῦ 534/5, οἱ Ὀστρογότθοι παρέδωσαν στοὺς Φράγγους *Γαλλίας ὅλας τὰς σήϊσι κατηκόους καὶ αὐτὴ τους τὴν πράξη* (ποῦ ἡ αὐτοκρατορία ἔτσι κι ἄλλιῶς δὲ μπορούσε νὰ παρεμποδίσει) ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπικύρωσε στοὺς ἡγεμόνες τῶν Φράγγων ποῦ ἔγιναν, πρὸς μεγάλο θαυμασμὸ τοῦ Προκόπιου, κύριοι τῆς Μασσαλίας καὶ τῆς Ἀρελάτης γιὰ πρώτη φορὰ¹. Αὐτὸ ἦταν τὸ γεγονὸς ποῦ ἐπέτρεπε στοὺς Φράγγους νὰ διατηροῦν συμμαχία καὶ μὲ τοὺς Ὀστρογότθους καὶ μὲ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς καὶ νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ στὴν Ἰταλία.

Ὅλα ὅμως φαίνεται ὅτι ἔλλαξαν ὡς διὰ μαγείας, ὅταν μιὰ ἀρκετὰ ἰσχυρὴ μοῖρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἔφθασε στὴ Λιγουρία καὶ κατέλαβε τὸ Μεδιόλανον κατὰ διαταγὴ τοῦ Βελισάριου. . . *Αὕτη δὲ ἡ πόλις ὤκισται μὲν ἐν Λιγούροις, μέση πού μάλιστα Ῥαβέννης τε πόλεως καὶ Ἰαλπεων τῶν ἐν Γάλλων ὁρίοις κειμένη*², μᾶς λέει κατατοπιστικὰ ὁ Προκόπιος. Τότε ἀμέσως, μὲ διαταγὴ τοῦ Θευδίβεργου, κατεβαίνουν ἀπὸ τὶς Ἰαλπεῖς στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ βοηθήσουν στρατιωτικὰ τοὺς Ὀστρογότθους καὶ ὄχι τοὺς Βυζαντινοὺς 10.000 ὄχι Φράγγοι ἀλλὰ ὑπήκοοί τους Βουργούνδιοι, *τοῦ μὴ δοκεῖν τὰ βασιλέως ἀδικεῖν πράγματα*³ καί, σύντομα, ὁ συνασπισμὸς Ὀστρογότθων καὶ Βουργούνδιων φέρνει σὲ δεινὴ θέση τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατό. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἐκστρατεία κινδυνεύει.

Αὐτὴ τὴ στρατηγικὴ καὶ ἱστορικὴ στιγμή καταφθάνει γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἰταλία ὁ περιβόητος Ναρσῆς ποῦ ἡ ἐμφάνισή του τόσο κόστισε στὸ ἡγετικὸ γόητρο τοῦ Βελισάριου⁴. Ἄν ὁ αὐτοκρατορικὸς ταμίης καὶ κουβικουλάριος Ναρσῆς ἀντιτίθεται στὴ λιγουρικὴ περιπέτεια ποῦ ὑποστηρίζει ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ θέλει νὰ ὑποτάξει ἄμεσα τὴν Αἰμιλία, αὐτὸ σημαίνει, χωρὶς ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Ναρσῆς θέλει νὰ σταματήσει τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας στὸν Πάδο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια πολιτικὴ ποῦ θὰ θελήσουν νὰ ἐπιβάλουν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀπεσταλμένοι συγκλητικοὶ Δόμνικος καὶ Μαξιμίνος στὸ Βελισάριο τὸ 540, πολιτικὴ ποῦ ὁ Βελισάριος θὰ ἐξουδετερώσει μὲ τὶς γνωστὲς του διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ὀστρογότθους⁵. Ὡστε λοιπὸν, ἀπὸ τὸ 538 ὡς τὸ

1. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 33, 2 - 5, στὸ ἴδιο, Β', 442. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ πράξη ἀνήκει στὸ Θευδάτο. Πρβλ. Προκόπιος, Πολ. Ε', 13, 14 - 29, στὸ ἴδιο, Β', 73 - 75.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 7, 37, στὸ ἴδιο, Β', 185. Πρβλ. Kulakovskiy, *Istoriya*, τόμ. Β', σελ. 126.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 13, 38, στὸ ἴδιο, Β', 205.

4. Πρβλ. πρὸ πάνω, σελ. 224, σημ. 3.

5. Εἶναι κάτι ποῦ τὸ πρόσεξαν εὐστοχα καὶ ὁ κ. Carile (*Bellum Gothicum*) καὶ ὁ κ. Χρυσὸς (*Friedensverhandlungen*).

540, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόσει τὶς συνθήκες τοῦ 534/5 μὲ τοὺς Φράγγους καὶ νὰ μοιραστεῖ τὴν Ἰταλία μὲ τοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους του. Ἀντίθετα, ὁ Βελισάριος καὶ χρονοτριβεῖ καί, προσπαθώντας ἐπιπλέον νὰ προστατεύσει τὸ *Ῥωμαίων ἀρχῆς ἐπιτείχισμα κατὰ Γερμανῶν* Μεδιόλανον¹, ἐνεργεῖ ἐντελῶς ἀπροσχημάτιστα ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποτρέψει τὸ διαμοιρασμὸ τῆς Ἰταλίας ἀνάμεσα στὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὸ Θεοδῆβεργο, φθάνοντας στὸ σημεῖο τῶν ἀπευθείας διαπραγματεύσεων μὲ τοὺς Ὀστρογότθους, μὲ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀναγόρευση του σὲ βασιλέα τῆς ἐσπερίας. Γύρω ἀρχίζει νὰ γίνεται κατανοητὴ καὶ ἡ ἀπέχθεια πού δείχνει ὁ ἔμπιστος τοῦ Βελισάριου καὶ συμπατριώτης τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη ἱστορικὸς Προκόπιος πρὸς τοὺς Φράγγους², μίσος πού καθόλου δὲ συμμερίζεται ὁ συνεχιστὴς τοῦ Προκόπιου ἱστορικὸς Ἀγαθίας. Ἄν ἀλλάξει κανεὶς τὴ σειρά τῆς παράθεσης τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸν Προκόπιο, πού εἶναι σειρά πρωθύστερη, καὶ τοποθετήσῃ τὰ γεγονότα στὴ σωστὴ τους χρονικὴ ἀλληλουχία, πού, βέβαια, δὲν ἀρνεῖται ὁ Προκόπιος, τότε τὰ γεγονότα ἐμφανίζονται κάτω ἀπὸ ἄλλο πρίσμα καὶ — πράγμα πού εἶναι ἀκόμα σπουδαιότερο — ὀδηγοῦν σὲ ἐντελῶς διαφορετικὰ συμπεράσματα.

Ἡ ἀνάκληση τοῦ Ναρσή πού εἶχε ἀντιταχθεῖ στὴ λιγουρικὴ ἐκστρατεία ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ τὸ 539 καὶ ἡ ἰσχυροποίηση τῆς θέσης τοῦ Βελισάριου πρέπει νὰ ἔδωσαν τὴν ἐντύπωση στὸ βασιλέα τῆς Αὐστρασίας ὅτι ἡ αὐτοκρατορία υἱοθετοῦσε ὀριστικὰ τὴ στρατηγικὴ τοῦ Βελισάριου³. Ἐλάχιστους μῆνες μετὰ, ὁ Θεοδῆβεργος Α΄ κατέβαινε στὴν Ἰταλία ἐπικεφαλῆς ἐνὸς μεγάλου στρατοῦ⁴. Ὁ Προκόπιος περιγράφει ἔντονα τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Φράγγοι προέλασαν ἀλλὰ δὲν ἄρρισαν τὶς ἐχθροπραξίες πρὶν φθάσουν στὸν Πάδο· γι' αὐτοὺς, κατὰκτηση τῆς Ἰταλίας σήμαινε προφανῶς τὴν κατὰκτηση τῶν περιοχῶν νότια τοῦ Πάδου αὐτὸ τὸ ἔτος 539⁵. Σύμφωνα ὅμως μὲ ὅσα ἀναφέρθηκαν πρὶν πάνω καὶ πού ὁ Προκόπιος μόνο ἐπιβεβαιώνει μὲ τὴ διήγησή του, οἱ ἐχθροπραξίες μὲ τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατὸ ἄρρισαν νότια τοῦ Πάδου, δηλαδὴ ὁ Θεοδῆβεργος συμπεριφέρεται ἀρχικὰ σὰν σύμμαχος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. «Ξέρουμε ἐξάλλου», ἔγραφε ἀργότερα στὸν αὐτοκράτορα, «ὅτι, ὅπως ἀποδείχνουν οἱ ἐπιστολές σας, τὸ σεβαστὸ μεγαλεῖο σας χαίρεται γιὰ τὴν προέλαση τῶν ὀρθοδό-

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 21, 6, στὸ ἴδιο, Β', 241.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 25, 2, στὸ ἴδιο, Β', 261. . . . ἔστι γὰρ τὸ ἔθνος τοῦτο τὰ ἐς πίστιν σφαλερώτατον ἀνθρώπων πάντων. . .

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 22, 4 - 5, στὸ ἴδιο, Β', 247.

4. Στὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ Προκόπιος τηρεῖ τὴ χρονικὴ ἀλληλουχία, χωρὶς ὅμως νὰ συνδέει κατ'εὐθείαν μεταξὺ τους. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Θεοδῆβεργου, ἀναφέρει τὴν κακοπιστία τῶν Φράγγων. Πρβλ. Πολ. ΣΤ', 25, 1, στὸ ἴδιο, Β', 261.

5. Ὁ Προκόπιος ἀναφέρει ὅτι οἱ Φράγγοι δὲν ἄρρισαν τὶς ἐχθροπραξίες οὔτε ἐναντίον τῶν Ὀστρογότθων πρὶν φθάσουν στὸν Πάδο (Πολ. ΣΤ', 25,5 - 11, στὸ ἴδιο, Β', 262/263)

ζων»¹. Ὁ Θευδίβερτος εἶναι ὡς ἓνα ὀρισμένο σημεῖο, τὸν Πάδο, ἡ ὀρθόδοξη κύρια δύναμη ποῦ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰουστινιανὸς γιὰ τὴν καθυπόταξη τῆς βαρβαρικῆς ἀρειανικῆς Δύσης².

Ὅμως, αὐτὸ τὸ ὄριο τοῦ ποταμοῦ Πάδου ποῦ τόσο ἐπιθυμοῦν νὰ προστατεύσουν ὁ Ναρσῆς τὸ 538 καὶ οἱ Δόμνικος καὶ Μαξιμίνος τὸ 540, φέρνει μοιραῖα ἀντιμέτωπους Θευδίβερτο καὶ Βελισάριο. Ὁ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἀποφεύγει νὰ συγκρουστεῖ μὲ τοὺς Φράγγους, τὴν ἰσχυρότερη στρατιωτικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς. Γράφει, σύμφωνα μὲ τὸν Προκόπιο, ἓνα διπλωματικὸ γράμμα στὸν παράσπονδο ὀρθόδοξο σύμμαχο, ποῦ ἀποκαλεῖται γενναῖος Θευδίβερτος, ἀρχὼν ἐθνῶν τοσοῦτων τὸ πλῆθος. Ἀφοῦ γίνει ὑπόμνηση τῶν συνθηκῶν τοῦ 534/5 ποῦ ἔχουν συνάψει οἱ Φράγγοι μὲ τὴν αὐτοκρατορία, ἀκολουθεῖ ἡ οὐσία: . . . νῦν δὲ οὐχ ὅσον ἀμφοτέροις ἐκποδῶν ἔστηκας, ἀλλὰ καὶ ὄπλα οὕτως ἀνεπισκέπτως ἀράμενος ἐφ' ἡμᾶς ἦκεις. Δὲ βρίσκεται ὁ Θευδίβερτος νότια τοῦ Πάδου ἐπειδὴ νίκησε Ὀστρογότθους καὶ αὐτοκρατορικούς, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀποφάσισε νὰ πολεμήσει τὴν αὐτοκρατορία. Βλέπουμε ὅτι φραγγικὸς στρατὸς νότια τοῦ Πάδου σημαίνει πόλεμο μὲ τὸν Ἰουστινιανό, ἐνῶ, ὡς τὸν Πάδο, οἱ Φράγγοι συμπεριφέρονται σὰν σύμμαχοι. Στὸ τέλος, ἀναφέρονται συγκαλυμμένες ἀπειλὲς ποῦ, μαζὶ μὲ ἀπρόβλεπτες κακουχίες, ὀδήγησαν τὸ Θευδίβερτο στὴν ἀπόφαση νὰ ἀναχωρήσει ἐπ' οἴκου³.

Ἐπ' οἴκου ὅμως, κατὰ τὸν Προκόπιο, σημαίνει γιὰ τὸ Θευδίβερτο τὴ Γαλλία (Αὐστρασία), ἢ μήπως μόνο ὅτι οἱ Φράγγοι ὑποχώρησαν ἀπλὰ βόρεια τοῦ Πάδου; Μὲ βάση τίς ἐπιδιώξεις τοῦ Βελισάριου ἢ τίς συνθήκες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρει τὴν ὑποχώρηση τῶν Φράγγων ὁ Προκόπιος; Βέβαια εἶναι μόνο δυὸ πράγματα: τὸ πρῶτο εἶναι τὸ ὅτι ὁ Βελισάριος ἀπέτρεψε τὴν ἔνοπλη σύρραξη ἀνάμεσα στοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους καὶ τὸ δεύτερο — πῶς βαρῦ σὲ συνέπειες αὐτὸ — ὅτι, στὴ σαφέστατη πρόθεση τῶν συγκλητικῶν Δόμνικου καὶ Μαξιμίνου νὰ προσαρτηθεῖ στὴν αὐτοκρατορία ἡ νότια τοῦ Πάδου ὀστρογοθικὴ Ἰταλία, ὁ Βελισάριος ἀντιτάσσει τὴ δική του πρόθεση, Ἰταλίαν δὲ Ῥωμαῖοις ξύμπασαν ἀνασώσασθαι⁴. Πέρα ἀκόμα κι ἀπὸ τίς φιλόδοξες ἐπιδιώξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, πέρα ἀπὸ κάθε αὐτοκρατορικὴ ἐπιτήρηση, χωρὶς φραγγικὴ στρατιωτικὴ ἐπικουρία ἀπὸ τὸ βορρά, μὲ μικρὸ στρατό, μὲ ἀπειθείας διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ὀστρογότθους, ὁ Βελισάριος θὰ καταλάβει

1. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ ἀρ. 20 (MGH, Epp. III, 133): . . . *et quia scimus, augustam celsitudinem vestram de profectu catholicorum, sicut etiam littere vestrae testantur, plena animi iucunditate gaudere. . .*

2. Πρβλ. Λουγγῆ, στὸ ἴδιο, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 83.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 25, 20 - 23, στὸ ἴδιο, Β' 264/5. Πρβλ. ἐπίσης T.C. Loung his, *Les ambassades byzantines en Occident, depuis la fondation des états barbares, jusqu'aux Croisades (407 - 1096)*, Ἀθήνα 1980, σελ. 68, σημ. 5, σελ. 70, σημ. 6, σελ. 402, σημ. 2.

4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 22, στὸ ἴδιο, Β', 285.

τῆ Ραβέννα, τὸ Μάιο τοῦ 540. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιλογὲς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, σημαίνει δικαιολογημένα τυραννίδα στὴν Ἰταλία ἢ ὑψηλὴ προδοσία καί, δικαιολογημένα ἐπίσης, οἱ Ὀστρογόθοι θεωροῦν ὅτι, στὸ σημεῖο ποὺ ἔχουν φθάσει τὰ πράγματα τὸ 540, ὁ Βελισάριος δὲ θὰ προτιμήσει ποτὲ τὴν δουλείαν (στὸν Ἰουστινιανὸ) πρὸ τῆς βασιλείας (τῆς ἐσπερίας)¹. Εἴτε πρόκειται γιὰ ὑπέρβαση ζήλου εἴτε γιὰ στασιαστικὰ σχέδια, ἢ κατάληψη τῆς Ραβέννας ἀπὸ τὸ Βελισάριο, ἀντὶ νὰ ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερο θρίαμβο τῆς ζωῆς του, ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν ἓνα τραγικὸ δίλημμα, ἀπέναντι στὸ ὁποῖο τοποθετεῖται μᾶλλον συμβιβαστικά.

VIβ. ΘΕΥΔΙΒΕΡΤΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΩΣ ΤΟ 548

Μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Θευδίβερτου ἀπὸ τὸ θέατρο τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων χάρις στὸ Βελισάριο τὸ 539, ὁ Προκόπιος ἐπανέρχεται στοὺς Φράγγους πολὺ ἀργότερα, τὸ 548, μὲ ἓναν ἐντελῶς ἀναπάντεχο, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τρόπο: . . . Φράγγοι Βενετίων τὰ πλείστα σφίσι προσεποιήσαντο οὐδενὶ λόγῳ, οὔτε Ῥωμαίων δυναμένων ἔτι ἀμύνεσθαι οὔτε Γόθων οἶων τε ὄντων τὸν πόλεμον πρὸς ἑκατέρους διενεγκεῖν², ἔχοντας προηγουμένως περιγράψει τὸ πῶς, στὸ μεταξύ. . . κύριοι τῆς ἐσπερίας οἱ βάρβαροι διαροήδην ἐγένοντο πάσης. . . μὲ κύρια αἰχμὴ στὴν περιγραφή του στὴν ἐξάπλωση τῶν Φράγγων στὴ Γαλλία μὲ ἐγκριση τοῦ Ἰουστινιανοῦ³. Εἶναι περιττὸ νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἐδῶ μιὰ ἔμμεση ἐπίκριση τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Τονίσθηκε ἤδη ὅτι, κατὰ τὸν Προκόπιο, ὁ Βελισάριος ὑπερκαλύπτει καὶ ὑπερφαλαγγίζει τὶς ἐδαφικὲς ἐπιδιώξεις, τὶς ἄμεσες τουλάχιστον, τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ ἐπίσης περιέργο εἶναι τὸ ὅτι, ὡς πρὸς τὴν οὐσία τῶν γεγονότων, ὁ Προκόπιος συμβαδίζει μὲ τὸν οἰκουμενικὸ συνεχιστὴ του Ἀγαθία, παρὰ τὶς ιδεολογικὲς διαφορὲς τους, τὸν Ἀγαθία ποὺ ἀρχίζει σχεδὸν τὴν ἱστορία του μὲ τὴ θεαματικὴ ἀνοδο τῆς δυνάμεως τῶν Φράγγων. Μιλώντας γιὰ τοὺς Φράγγους, ὁ Ἀγαθίας δὲ διστάζει νὰ ἀνατρέξει χρονικὰ ὡς τὸ 511, ἔτος ποὺ πέθανε ὁ πρῶτος ὀρθόδοξος φράγγος βασιλέας Χλωδοβίκος⁴, δίνοντας, ὅπως εἴπαμε, ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴ μεγαλοπραγμωσύνη τοῦ Θευδίβερτου Α'⁵. Καὶ οἱ δυὸ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς λοιπὸν ἀλληλοσυμπληρῶνται στὸ ὅτι, ἀπὸ τὸ 539 ὡς τὸ 548, ὁ Θευδίβερτος

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 30, 25, στὸ ἴδιο, Β', 292.

2. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 33, 7, σφδ ἴδιο, Β', 443. Πρβλ. ἐπίσης Carile, *Bellum Gothicum*, σελ. 175.

3. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 33, 1 - 6, στὸ ἴδιο, Β', 441/2.

4. Ἀγαθίας, Α', 3, 2, στὸ ἴδιο, σελ. 12. Πρβλ. A. v. Cameron, *Agathias on the Early Merovingians*, σελ. 99 - 101.

5. Ἀγαθίας, Α', 4, 1 - 4, στὸ ἴδιο, σελ. 13 - 14.

κυριαρχοῦσε στὴ Δύση, ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ ὠκεανὸ ὡς τὴ Βόρεια Ἰταλία καὶ τὴν Παννονία, ἔχοντας ἔτσι πραγματοποιήσει τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα ποῦ εἶχε ἀναγγεῖλει ἀπὸ τὸ 536 ὁ Ἰουστινιανὸς στὴ Νεαρά τοῦ ἀρ. 44¹. Γιὰ τὸν Ἀγαθία, πιστὸ ἰδεολόγο τῆς αὐτοκρατορικῆς συμπολίτευσης, τὰ πράγματα πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον ἀπλά: γι' αὐτὸν τὸ ζήτημα τῆς προσάρτησης ὀλόκληρης τῆς Ἰταλίας λύθηκε ἀπὸ τὸ Ναρσὴ, διάδοχο τοῦ Βελισάριου στὴ διοίκηση, μὲ διαφορετικὴ ὅμως ἀποστολή. Σὲ ὀλόκληρο τὸ Α' καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Β' βιβλίου τῶν Ἱστοριῶν του², ὁ Ἀγαθίας περιγράφει τὴν καθυπόταξη τῆς Ἰταλίας, Βόρειας καὶ Νότιας αὐτῆ τῆ φορὰ ἀπὸ τὸ Ναρσὴ, διευκρινίζοντας ἔμμεσα δυὸ πολὺ σημαντικὰ σημεῖα: 1) ὅτι ἡ παλιὰ πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, στὴν ὁποία τόσο ἐπέμενε ὁ Προκόπιος νὰ ἀντιτάσσει τὴ στρατηγικὴ τοῦ Βελισάριου, δὲν ἴσχυε πιά, καὶ 2) ὅτι, καταπολεμώντας τώρα τοὺς Φράγγους καὶ τοὺς Ἀλαμανοὺς στὴν Ἰταλία, ἡ αὐτοκρατορία κυριολεκτικὰ ἐξουδετέρωνε τὴν ἀπειλὴ ποῦ ἀποτελοῦσε γι' αὐτὴν ὁ Θεοδίδερος μὲ τὶς πραγματικὰ αὐτοκρατορικὲς κατακτήσεις του ὡς τὸ 548. Ὁ Ἀγαθίας ἀπαλλάσσει ἔτσι ἔμμεσα τὸν Ἰουστινιανὸ ἀπὸ τὴν ἔμμεση ἐπίκριση ποῦ τοῦ ἐπιρρίπτει ὁ Προκόπιος γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Φράγγων στὴ Βόρεια Ἰταλία ὡς τὸ 548.

Τὸ ἐρώτημα ὅμως ποῦ ἀνακύπτει τώρα, εἶναι τὸ ἀκόλουθο: μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ Βελισάριο τὸ 540, ἔλλαξε ἀναγκαστικὰ καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ; Μήπως, ὅπως παρατηρήθηκε πρὶ πάντων, ὁ Θεοδίδερος δὲ γύρισε στὴ Γαλλία τὸ 539, ἀλλὰ μερικὰ στρατεύματά του ἔμειναν ἀπὸ τότε στὴ Βόρεια Ἰταλία; Πραγματικὰ, ὁ Θεοδίδερος Α' τῆς Αὐστρασίας εἶναι τὸ κλειδὶ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς οὐσίας τῆς Ἰουστινιάνειας reconquista.

Ἡ διήγηση τοῦ Ἀγαθία γιὰ τοὺς Φράγγους, ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Χλωδοβίκου ὡς τὸ θάνατο τοῦ Θεοδίδερου, δὲ δείχνει, παρὰ μόνον ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Αὐστρασίας κατόρθωσε νὰ γίνῃ ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν αὐτοκρατορία. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα ὅτι Προκόπιος καὶ Ἀγαθίας συμφωνοῦν καὶ πάλι οὐσιαστικὰ σὲ ἓνα πολὺ σημαντικὸ σημεῖο: τὸ νόημα τῶν πρεσβειῶν ποῦ δέχθηκε ὁ γιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοδίδερου Θεοδίδερος Α' (548-555) καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις Βυζαντινῶν καὶ Ὀστρογόθων πᾶνω στὸ θέμα τῆς κατεχόμενης ἀπὸ τοὺς Φράγγους Βόρειας Ἰταλίας. Ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τὴ γνωστὴ πρεσβεία τοῦ συγκλητικοῦ Λεόντιου ποῦ εἶχε τοὺς ἀκόλουθους δυὸ σκοπούς: 1) νὰ ἀποσύρει ὁ Θεοδίδερος τὰ φραγγικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς βόρειας Ἰταλίας, ποῦ ὁ πατέρας του Θεοδίδερος εἶχε ἐπιβατεύσει, καὶ 2) νὰ βοηθήσει μὲ τὸ στρατό του στὴν καταπολέμηση τῶν Ὀστρογόθων

1. Ἡ Νεαρά ἀρ. 44 συμπληρώνεται θαυμάσια ἀπὸ τὴν Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ ἀρ. 20, πρὶ πάντων, σελ. 231, σημ. 3.

2. Ὡς τὸ Β', 15, στὸ ἴδιο, σελ. 59.

ἀπὸ τοὺς αὐτοκρατορικούς¹. Ὁ Ἀγαθίας, ἀπεναντίας, μᾶς παραδίδει, ὅτι ὁ Θεοδύβαλδος δέχθηκε πρεσβεία τῶν Ὀστρογόθων πού κατοικοῦσαν βόρεια τοῦ Πάδου² καί πού ζητοῦσαν τὴν ἐπικουρία του γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Ἰταλία³. Ἐφόσον, πάντα κατὰ τὸν Ἀγαθία, οἱ ἀρχηγοὶ Λεύθαρις καὶ Βουτιλίνος κατέβηκαν στὴν Ἰταλία ἀκριβῶς μετὰ τὴν πρεσβεία αὐτή, εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ Φράγγοι ἔπαιρναν θέση στὴ σύρραξη ὑπὲρ τῶν Ὀστρογόθων πού βρισκόνταν ὑπὸ φραγγικὴ κατοχή, ἀναλαμβάναν δὲ ἐπιπλέον τὴν κατάκτηση τῆς Νότιας Ἰταλίας γιὰ τοὺς Ὀστρογόθους, κρατώντας ὀριστικὰ γιὰ λογαριασμό τους τὶς ἐκτάσεις βόρεια τοῦ Πάδου, πού κατεῖχαν ἤδη.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μᾶς λέει ὁ Ἀγαθίας, ὁ πόλεμος πού ὅλοι θεωροῦσαν ὅτι εἶχε ἐπιτέλους τελειώσει, μετὰ τὶς ἤττες καὶ τὸ θάνατο τοῦ βασιλέα Γεῖτα, στὴν πραγματικότητα μόλις ἄρχιζε⁴. Γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, ἡ οὐσία τοῦ πολέμου αὐτοῦ ἦταν ἡ προοδευτικὴ ἐκδίωξη τῶν Φράγγων ἀπὸ ὅλη τὴν Ἰταλία, ἐπιλογή πού ἀσφαλῶς εἶχε προτεραιότητα, ἀπέναντι στὴ διατήρηση τῆς παλιᾶς φραγγικῆς συμμαχίας. Ὁλόκληρο τὸ βᾶρος τῆς πολεμικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς ἔπεφτε τώρα στὸ Ναρσή, πού, τὸ 538/9, ἦταν ἐπιφορτισμένος μετὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς Ἰταλίας ὡς τὸν Πάδο μόνο, γιὰ νὰ τεθεῖ ἔτσι φραγγὸς στὶς θρυλούμενες αὐτοκρατορικὲς (τυραννικὲς) φιλοδοξίες τοῦ Βελισάριου, πράγμα πού συνεπαγόταν τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγκατάλειψη τῆς Βόρειας Ἰταλίας στοὺς Φράγγους⁵. Ἀντίθετα, ὁ Βελισάριος ἐνεργοῦσε τότε μετὰ τρόπο ὥστε νὰ περιέλθει ἐπισηφάλεστα (μετὰ παραμονὴ φραγγικῶν στρατευμάτων βόρεια τοῦ Πάδου) ὀλόκληρη ἡ Ἰταλία στὸν Ἰουστινιανό. Ἄν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Βελισάριος ἐπιχειροῦσε τὸ 540 νὰ ἐκδικηθεῖ αὐτοὺς πού εἶχαν ματαιώσει τὶς αὐτοκρατορικὲς φιλοδοξίες του, τότε, τὸ 548/9 πού ἐπέστρεφε ἄδοξα γιὰ δευτέρη φορά ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ἦταν φανερὸ πιά, ὅτι ἡ ἐκδίωξη τῶν φραγγικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴ Βόρεια Ἰταλία δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀνατεθεῖ σ' αὐ-

1. Γιὰ τὴν πρεσβεία τοῦ 551, πρβλ. Λ ο υ γ γ ῆ, στὸ ἴδιο, Παρνασσός 17 (1975), σελ. 560/561.

2. Ἀγαθίας, Α', 5, 2, στὸ ἴδιο, σελ. 15. . . . (Γότθοι). . . πρὸς Θεοδύβαλδον ἀναφανδὸν ἐπρεσβεύοντο, οὐ μὴν ἄπαν γε τὸ ἔθνος, μόνοι δὲ οἱ ἐκτὸς Πάδου ποταμοῦ ἰδρυμένοι. . .

3. Πολὺ μεγάλο πολιτικὸ ἐνδιαφέρον ἔχει ὁ λόγος τῶν πρεσβευτῶν τῶν Ὀστρογόθων πού παραπέμπει στὸ Α', 5, 3 - 10, στὸ ἴδιο, σελ. 15 - 17. Πρβλ. ἐπίσης Λ ο υ γ γ ῆ, στὸ ἴδιο, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 61 - 63. Γιὰ τὴ λεγόμενη συμφωνία ἀνάμεσα στὸν Προκόπιο καὶ στὸν Ἀγαθία, πρβλ. Α. Carile, *Consenso e dissenso fra propaganda e fronda nelle fonti narrative dell'età giustiniana*, στὸν τόμο *L'imperatore Giustiniano, storia e mito. Giornate di studio a Ravenna, 14 - 16 Ottobre 1976*, a cura di G. G. Archi, Μιλάνο 1978, σελ. 63, σημ. 126.

4. Ἀγαθίας, Α', 1, 1, σελ. 9 - 10: . . . ἐπειδὴ ταῦτα τῆδε ἐχώρει, ἐδόκει μὲν ἅπασιν πέρας ἔχειν τὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πολέμων· τὰ δὲ ἦν ἄρα προοίμια.

5. Πρβλ. πιδὸ πάνω, σελ. 235, σημ. 5, σελ. 236, σημ. 1 - 2.

τόν, καθώς και κάτι ιδιαίτερα ταπεινωτικό: ότι ο Βελισάριος δεν υπήρξε ποτέ ικανός να εξασφαλίσει στην αυτοκρατορία την κατοχή της Ιταλίας από τους Φράγγους, παρά διαμέσου τῶν. . . Οστρογόθων, πού είχε αποστολή να πολεμήσει και να εξοντώσει. Γι' αυτό το λόγο ίσως ο Ίουστινιανός δεν επέτρεψε στον τιμημένο πατρίκιο να τελέσει θρίαμβο τὸ 540 πού ἔφερε δορυάλωτο τὸν Οὐίτιγι στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔπως τότε πού εἶχε φέρει τὸ Γελίμερα¹. Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ὁ Βελισάριος, δὲν ἦταν ἄνθρωπος τῆς αυτοκρατορικῆς ἐμπιστοσύνης πιά, γιὰ λόγους πολὺ σοβαρότερους ἀπὸ μιὰ προσωπικὴ ἀντιζηλία.

VII. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 548

Ἀνεξάρτητα λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἂν ἡ κυριαρχία τῶν Φράγγων στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη ὡς τὸ 548 ὀφείλεται σὲ ἀντικειμενικὲς αἰτίες ἢ στὴν ἀνοχή τοῦ Ίουστινιανοῦ ἢ στὸ Βελισάριο ἢ καὶ σὲ ἄλλους μαζὶ τοὺς πρὸ πάνω λόγους, τὸ γεγονὸς παραμένει ἓνα: ὁ Ίουστινιανός, ὅταν ἀνέθετε στὸ Ναρσὴ τὸ ὑψηλὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ αυτοκράτορα στὴν Ἰταλία τὸ 551, ἔπρεπε νὰ ἔχει ὑπόψη τοῦ ἐντελῶς διαφορετικῆς συγκυρίας ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ 535, ὅταν ἀνέθετε τὸ ἴδιο ἀξίωμα στὸ Βελισάριο. Ἡ πρεσβεία τοῦ Ίουστινιανοῦ στὸ Θεοδύβαλδο Α' ἀσφαλῶς δὲν ἀποσκοποῦσε σὲ ὅσα ἀποσκοποῦσαν οἱ προγενέστερες πρεσβεῖες τοῦ 534/5 στοὺς Χιλδέβερτο Α', Θεοδύβερτο Α' καὶ Χλωθάριο Α'. Τώρα, ἡ πρεσβεία τοῦ 551 ὀφείλε νὰ ἐπισημάνει καὶ τὸ ἐνδεχόμενον πολέμου στὴν Ἰταλία ἀνάμεσα στὴν αυτοκρατορία καὶ τοὺς Φράγγους, ἐνὸς πολέμου πού ἦταν πιά ἀντικειμενικὰ ἀδύνατο νὰ ἀναθεθεῖ στὸ Βελισάριο, καὶ πού σκοπὸς του θὰ ἦταν ἡ ἐκδίωξη τῶν Φράγγων ἀπὸ ἐκεῖ πού πρόσκαιρα τοὺς εἶχε φέρει ἡ τακτικὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ίουστινιανοῦ στὰ χρόνια 538 - 540². Αὐτὸ τὸ πολὺ πραγματικὸ ἐνδεχόμενον πρέπει νὰ ἔχουν ὑπόψη τοὺς οἱ Οστρογόθοι πού κατοικοῦν βόρεια τοῦ Πάδου καί, γιὰ νὰ τὸ ἀποτρέψουν, ζητοῦν καὶ αὐτοὶ τὴ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση τοῦ Θεοδύβαλδου Α' τῆς Αὐστρασίας, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ρητὰ ὁ Ἀγαθίας³.

Ἐχοντας συνεπῶς ὑπόψη ὅτι ὁ πόλεμος πού περιγράφει ὁ Ἀγαθίας κατευθύνεται κύρια ἐναντίον τῶν Φράγγων, καθώς καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἀγαθίας εἶναι ἓνας χωρὶς ὄρους ὀπαδὸς τῆς αυτοκρατορικῆς πολιτικῆς, μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε καλύτερα τὴν ἰδεολογία τῆς δεύτερης αὐτῆς φάσης τῆς Ἰουστινιανείας reconquista, πού εἶναι, πραγματικά, πολὺ πρὸ φιλόδοξη καὶ πολυδιάστατη ἀπὸ τὴν πρώτη φάση, πού διεκπεραιώνεται ἀπὸ τὸ Βελισάριο, πρῶτα σὰν τραγωδία τὸ 540 καί, ὕστερα, σὰν κωμωδία τὸ 548/9. Ἐκινώντας ἀπὸ τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοδύβεργου Α' τῆς Αὐστρασίας πού δὲ μποροῦσε νὰ ἀνεχθεῖ

1. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 1, 1 - 4, στὸ ἴδιο, Β', 297 - 298.

2. Πρβλ. τίς ἀπόψεις τοῦ Ε. Χ ρ υ σ ο ῦ, στίς ὁποῖες παραπέμπω πρὸ πάνω, σελ. 228, σημ. 2 καὶ σελ. 234, σημ. 5.

3. Ἀγαθίας, Α', 5, 3, στὸ ἴδιο, σελ. 15.

τούς τίτλους του Ίουστινιανού που έδειχναν ποιούς λαούς είχε κατά καιρούς υποτάξει ο αυτοκράτορας, ο Άγαθίας περιγράφει με ποιό τρόπο οι Φράγγοι νικήθηκαν και ταπεινώθηκαν από τον αυτοκρατορικό στρατό του Ναρσή, χωρίς όμως να θιγεί στη βάση της και η γενικότερη συμμαχία και συγγένειά τους με την αυτοκρατορία¹. Αντίθετα, η αυτοκρατορία, κατά τον Άγαθία, δείχνει να ευνοεί πάντα μια φραγγική δύναμη κυρίαρχη στη Δύση, αλλά συνδεόμενη με την Κωνσταντινούπολη με μια έτεροβαρή συνθήκη. "Αν δηλαδή οι Φράγγοι εκπληρώνουν πιστά τις συμμαχικές υποχρεώσεις που τους αναθέτει ο αυτοκράτορας, τότε αξίζουν τα κολακευτικά λόγια που τους αφιερώνει ο αυτοκρατορικός ιδεολόγος Άγαθίας στο πρώτο βιβλίο των *Ίστοριών* του² και που κυριολεκτικά παραμερίζει ή *ύβρις* του Θευδίβερτου Α'. Μετά την ήττα τους στην Ίταλία και το θάνατο σε νεανική ηλικία του Θευδίβαλδου Α', οι Φράγγοι δείχνουν να περιορίζονται όριστικά στη Γαλλία και ασχολούνται με πράγματα που δεν είναι μεμπτά από την αυτοκρατορική πλευρά και έχουν, προφανώς, συμμαχικές ένασχολήσεις³.

Άλλά, αν ο Προκόπιος περιγράφει την ιστορία της Ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ως το 552, όποτε η αυτοκρατορία αυτή έγινε οίκουμενική κάνοντας τα σχέδια του *ινδάματός* του Βελισάριου να αποτύχουν όριστικά, ο Άγαθίας τελειώνει την ιστορία της αποφασιστικής δεύτερης φάσης της reconquista με το πασίγνωστο χωρίο του Ε', 14, 1, στο όποιο υποστηρίζει ότι ο Ίουστινιανός έχοντας διεκπεραιώσει τους μεγίστους αυτούς πολέμους στην Ίταλία και στη Λιβύη υπήρξε ο πρώτος από τους αυτοκράτορες που βασιλεύσαν στην Κωνσταντινούπολη που θα μπορούσε να θεωρηθεί *αυτοκράτωρ Ρωμαίων ονόματι και πράγματι*. Δεν είναι όμως μόνο αυτό. Δίνοντας από τη μια πλευρά τη σαφή μνεία ότι ο Ίουστινιανός πραγματοποίησε τη reconquista διεξάγοντας πολέμους μόνο στην Ίταλία και στην Άφρική, ο Άγαθίας είναι ο μόνος βυζαντινός συγγραφέας, απ' όσο ξέρω τουλάχιστον, που αναφέρει την ύπαρξη βυζαντινών στρατευμάτων στην Ίσπανία⁴, σε φανερή αντιδιαστολή με τη μνεία *Ίταλίαν ξύμπασαν έχειρώσατο και Λιβύην*, πράγμα που ίσως να θέλει να υποδηλώσει, ότι ο Ίουστινιανός δε μπόρεσε να κατακτήσει ολόκληρη την Ίσπανία, όπως την Ίταλία ή τη Λιβύη. Παράλληλα, στο βιβλίο Β', ή διήγηση περί Φράγγων διακόπτεται το 558, έτος που ο Χλωθάριος Α' έμεινε μονοκράτορας στη Γαλλία⁵, ο Χλωθάριος που ποτέ δεν είχε *αναμιχθεί*

1. Πρβλ. την παλιότερη μονογραφία του F. Martroye, *L'Occident à l'époque byzantine; Goths et Vandales*, Παρίσι, 1904, σελ. 486/487.

2. Άγαθίας, Α', 2,1 - 8 Α', 3, 1, σελ. 11 - 12.

3. Πρβλ. Martroye, στο ίδιο, σελ. 487/8 Loung his, *Ambassades*, σελ. 75, σημ. 1.

4. Άγαθίας, Ε', 13, 8, σελ. 180.

5. Άγαθίας, Β', 14, 11, σελ. 59.

στά πράγματα τῆς Ἰταλίας καὶ πού, ὅπως φαίνεται, ἦ δὲν ἐνδιαφερόταν γι' αὐτό, ἢ εἶχε ἄλλες συμμαχικές ὑποχρεώσεις¹. Ὁ Ἀγαθίας δηλαδὴ τελειώνει τὴν ἐξιστόρηση τῆς reconquista μὲ τὴν ἐκδηλῆ ἱκανοποίησή του ἐπειδὴ, στὸ ἐξῆς, οἱ Φράγγοι παύουν νὰ εἶναι ἐπικίνδυνοι γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, πού μπορεῖ ἀνενόχλητα νὰ διαθέσει στρατεύματα στὴν Ἰσπανία.

Θὰ ἔλεγε λοιπὸν κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ μοναδικὴ μνεία τῆς Ἰσπανίας ὅπου ὑπάρχουν βυζαντινὰ στρατεύματα τὸ 558 εἶναι ἀρκετὴ στὸν Ἀγαθία γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε θέσει σὲ ἐφαρμογὴ ὀλόκληρο τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα τῆς Νεαρᾶς ἀρ. 44 καὶ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία εἶχε ἐπιτέλους κυριαρχήσει μέχρι τῶν πρὸς ἐκάτερον ὠκεανὸν ὁρίων. Ἡ ἀμέσως ἐπόμενη ὅμως μνεία, ὅτι πολέμους ὁ αὐτοκράτορας εἶχε διεκπεραιώσει μόνον στὴν Ἀφρική καὶ στὴν Ἰταλία, προκαλεῖ εὐκόλα τὸ ἐρώτημα, γιὰ ποῖο λόγο ὁ Ἀγαθίας νὰ μὴν ἀναφέρει τίποτε σχετικὰ μὲ τὰ αἴτια ἢ τὶς καταστάσεις πού προκάλεσαν τὴν ἰσπανικὴ ἐκστρατεία². Φυσικά, εἶναι πάρα πολὺ παρακινδυνευμένο νὰ προσπαθῆσει κανεὶς νὰ ἀπαντήσῃ σὲ ἓνα τέτοιο ἐρώτημα. Ἐκεῖνο ὅμως πού μπορούμε νὰ ποῦμε κατηγορηματικὰ εἶναι τὸ ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς παραμέτρους τῆς φραγγικῆς κυριαρχίας στὴ Δύση, ἀλλὰ καὶ τῆς συμμαχίας τῶν Φράγγων μὲ τὴν αὐτοκρατορία ἦταν πάντα ὁ ἀγώνας ἐναντίον τῶν ἀρειανῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας³. Ἔτσι, τὸ μικρὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ πατρίκιου Λιβέριου πού στάλθηκε στὴν Ἰσπανία ἴσως νὰ ὑπακούει στὴν ἴδια πολιτικὴ δεοντολογία πού εἶχε ὀδηγήσει τὸ 535 τὸ Βελισάριο στὴν Ἰταλία μὲ ἓνα ἐπίσης ἀπελπιστικὰ μικρὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα⁴. Ἴσως ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ στηριζόταν καὶ στὴν περὶπτωση τῆς ἐπέμβασης στὴν Ἰσπανία, στὴ φραγγικὴ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν ἀρειανῶν πού εἶχαν καταλύσει τὴ Δυτικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τὸν πέμπτο αἰῶνα. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, εἶναι ἀδύνατο νὰ νοηθεῖ ἡ ἰουστινιάνεια ἀνάκτηση χωρὶς τὴ φραγγικὴ συμβολή.

1. Πρβλ. A. Gasquet, *L'empire byzantin et la monarchie franque* Παρίσι, 1888, σελ. 110 - 119. Πρβλ. ἐπίσης R. Altamira στὴν CMH, τόμ. Β', σελ. 162 - 163 γιὰ τὶς εἰσβολές τῶν φράγγων βασιλέων Χιλδέβεργου Α' καὶ Χλωθάρου Α' στὸ βασίλειο τῶν Βησιγόθων πού ἀπέκρουσε ὁ βασιλέας Θεῦδης (531 - 548).

2. Γιὰ ὅλα αὐτά, πρβλ. E. Górges, *Die byzantinischen Besitzungen an den Küsten des spanisch-westgotischen Reiches (554 - 624)*, BZ 16 (1907), σελ. 515 - 538. P. Goubert, *Byzance et l'état wisigothique*, (R)EB 2(1944), σελ. 5 - 78.

3. Πρβλ. L. Le Villain, *La crise des années 507 - 508 et les rivalités d'influence en Gaule de 508 à 514*, Mélanges N. Jorga, Παρίσι 1933, σελ. 537 - 567 καὶ Lounghis, στὸ ἴδιο, *Da Roma alla Terza Roma*, σελ. 109 - 115.

4. Πρβλ. B. Lavagnini, *Belisario in Italia. Storia di un anno di guerra (535 - 536)*, Atti dell'Accademia di Scienze e Arti di Palermo, Serie IV, 8 (1947 - 1948). A. Pertusi, *Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo*, SCIAM 15 (1968) σελ. 636 - 644.

VIII. Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΤΙΠΑΛΟΣ ΤΗΣ RECONQUISTA

Ἡ ὀξύτερη ἀντιπαράθεση τῶν κειμένων Προκόπιου καὶ Ἀγαθία σχετικά μὲ τὸν πραγματικὸ ρόλο τῶν ὀρθόδοξων συμμάχων τῆς αὐτοκρατορίας Φράγγων ὀδηγεῖ σὲ συγκεκριμένα συμπεράσματα πού ρίχνουν στίς πολιτικές συγκυρίες τῆς ἐποχῆς ἕνα πολὺ παράξενο φῶς. Σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἱστορίας τοῦ γοτθικοῦ πολέμου, ὁ Προκόπιος, σὲ ὀλοφάνερη ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀγαθία, δὲ φροντίζει καθόλου νὰ κρύψει τὸ μίσος του γιὰ τοὺς Φράγγους. Πλέκοντας τὸ ἐγκώμιο τῶν Φράγγων πού πρέπει ὅμως νὰ ἐκβληθοῦν ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ὁ Ἀγαθίας βρίσκεται σὲ μεγάλη δυσκολία, πραγματικὴ ἀδυναμία νὰ μᾶς πεῖ γιὰ ποιούς λόγους ἢ αὐτοκρατορικὴ reconquista, τελικὰ, δὲν περιέλαβε καὶ ὀλοκλήρη τὴν Ἰσπανία, ὅπως ὑποσχόταν στιβαρὰ τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα τῆς Νεαρᾶς ἀρ. 44. Γιὰ τὸν Ἀγαθία πού βλέπει τὸ 558 βυζαντινὰ στρατεύματα στὴν Ἰσπανία εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ πεῖ τὴν πολὺ ἀπλὴ ἀλήθεια, ὅτι, ἂν στὴν Ἰσπανία βοηθοῦσαν πραγματικὰ οἱ ὀρθόδοξοι Φράγγοι, ἐχθροὶ τῶν ἀρειανῶν Βησιγόθων καὶ σύμμαχοι τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸ 507, πραγματικὰ ἢ αὐτοκρατορικὴ κυριαρχία θὰ εἶχε φθάσει μέχρι τῶν πρὸς ἐκάτερον ὠκεανὸν ὀρίων. Ἀλλὰ τὴν ἀσυμφιλίωτη ἐχθρότητα ὀρθόδοξων Φράγγων καὶ ἀρειανῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας ἀναγνωρίζει καὶ ὁ πολὺς Προκόπιος, πού λέει καθαρὰ ὅτι ὁ Θεοδώριχος Ἀμαλὸς τῆς Ἰταλίας (493 - 526) τοποθέτησε ἐπίτροπο καὶ κατόπιν βασιλέα τῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας τὸν ὀστρογότθο εὐγενὴ Θεῦδι (531 - 548) καὶ φοβόταν. . . μὴ οἱ πρὸς δοῦλον τὸν αὐτοῦ διαφέροντι οἱ Φράγγοι, ὡς τὸ εἰκός, ἀπαντήσουσιν¹. Πραγματικὰ, τὰ βυζαντινὰ κείμενα δὲν κρύβουν συνήθως, παρὰ μόνο τὴν πολιτικὴ ἰδεολογικὴ ἀπόχρωση τοῦ συγγραφέα τους. Ἀναφέροντας αὐτὰ τὰ πολὺ σημαντικὰ σὲ ἀνύποπτο τόπο, ὁ Προκόπιος εἶναι συνεπέστατος στὸ ἀντιφραγγικὸ μένος του καί, ἐπιπλέον, ἀναφέρει τίς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Ἰσπανία ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ ΣΤ' αἰώνα. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Προκόπιος δὲν αἰσθάνεται καθόλου ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν συμμαχία τῆς αὐτοκρατορίας μὲ τοὺς Φράγγους καί, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὅταν ὁ Βελισάριος καταρρακώνει κυριολεκτικὰ τὴ φραγγικὴ συμμαχία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπερβαίνοντας τὸ ὄριο τοῦ Πάδου καὶ προσπαθώντας νὰ ὑποτάξει τὴ Λιγουρία, ὁ Προκόπιος τὸ θεωρεῖ σημαντικὴ πολιτικὴ ἐπιλογή, μέμφεται τὸ Ναρσὴ πού ἀντιτίθεται καὶ ἀφήνει νὰ ξεσπάσει τὸ ἀντιφραγγικὸ μένος του². Ὁ Ἀγαθίας πάλι, μὲ ὅλη του τὴ δυσκολία νὰ κατηγορήσει καὶ μὲ ὅλη του τὴν ἀφοσίωση στὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ, οὔτε κἀν διανοεῖται νὰ καταγγεῖλει σὰν ὑπεύθυνο γιὰ τὴ μὴ ὀλοκλήρωση τῆς reconquista ἐκεῖνον πού, μὲ τὰ δικὰ του σχέδια, ὑπονόμευσε τὴ φραγγικὴ συμμαχία: τὸν πολυνίκη πατρίκιο Βελι-

1. Προκόπιος, Πολ. Ε', 12, 52, στὸ ἴδιο, Β', 70.

2. Πρβλ. τὴ διήγηση τοῦ Προκόπιου σχετικά μὲ τίς προθέσεις τῶν Φράγγων, Πολ. ΣΤ', 25, 1 - 2, στὸ ἴδιο, Β', 261.

σάριο¹, κάτι πού, τελικά, δὲν ἀποφεύγει νὰ ὑποδηλώσει ὁ ἴδιος ὁ Προκόπιος σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, ὅπως εἶδαμε.

Ἄν ὅμως ὁ Προκόπιος προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ δικαιολογήσει τὸ Βελισάριο, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅταν ὁ στρατηγὸς ἐνεργεῖ ἀντίθετα πρὸς τὶς αὐτοκρατορικές ὁδηγίες πού συνεχῶς τοῦ διαβιβάζονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, εἴτε μὲ τὸ Ναρσὴ, εἴτε μὲ τοὺς συγκλητικὸς Δόμνικο καὶ Μαξιμῖνο, μιὰ σημαντικὴ πηγὴ τοῦ ΣΤ' αἰώνα, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλης τῶν Τουρῶνων (Tours) Γρηγόριος ἀναφέρει ὅτι ὁ Θευδίβερτος Α' ἀντιμετώπισε πολλὲς φορὲς τὸ Βελισάριο στὴ μάχη καὶ τὸν νίκησε μάλιστα², καὶ ὅ,τι στὴ συνέχεια, ὁ Ναρσὴς στάλθηκε στὴν Ἰταλία, ὅπου τελικὰ κατόρθωσε νὰ ἐξοντώσει τὸ Βουκελίνο³. Κάθε πηγὴ διηγεῖται τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ μᾶς ἐμποδίσει νὰ δοῦμε, ὅτι ὁ Βελισάριος εἶναι ἐκεῖνος πού συγκρούσθηκε πολιτικὰ μὲ τοὺς συμμάχους πού ὁ Ἰουστινιανὸς σχεδίαζε νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης, μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴ μὴ ὀλοκλήρωση τῆς reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν ὁ ξακουστὸς καὶ θεωρούμενος ὡς νομιμοφρονέστατος στρατηγὸς Βελισάριος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέδωκε τὴ στρατιωτικὴ ὑποστήριξη τῶν Φράγγων στὴν Ἰταλία καὶ, χωρὶς πιά καμιὰ ἀμφιβολία, στὴν Ἰσπανία. Ὁ Βελισάριος δὲν ἀκολούθησε τὶς αὐτοκρατορικές ὁδηγίες στὴν Ἰταλία καὶ οἱ Φράγγοι δὲν ὑποστήριξαν τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀπόβαση στὴν Ἰσπανία. Ὁ Ἀγαθίας ἀναφέρει τὰ γεγονότα ὡς τὸ 558 ἀλλὰ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐπεκτείνεται σὲ πιθανολογίες, οὔτε ἀναζητεῖ ἐνόχους⁴.

1. Ἀντίθετα, οἱ κρίσεις τοῦ Ἀγαθία γιὰ τὸ Βελισάριο εἶναι συγκαταβατικὰ κολακευτικὲς στὸ Ε', 15, 7 - 8, σελ. 183. Ἡ ἀναφορὰ στὰ κατὰ Βανδύλων τε καὶ Γότθων τρόπαια, εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, μιὰ καθαρὴ ἀναγνώριση μόνο τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας τοῦ Βελισάριου. Πρβλ. Z. V. Udalcova, *Agathii i Prokopii (Opyt sravnitelnoi charakteristiki)* στὸ *Ideino-političeskaja borba...* σελ. 237 - 242.

2. Gregorii Turonensis, *Historia Francorum*, III, 32 (MGH, SSRM I, ἐκδ. W. Arndt).

3. Greg. Tur. HF, IV, 9, στὸ ἴδιο.

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μελέτες τῆς Z. V. Udalcova, πρβλ. γιὰ τὸν Ἀγαθία J. Irmacher, *Zur Weltanschauung des Agathias*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena, Gesellschafts- und Sprachwissenschaft, Reihe 13, 1964, Sonderheft Tagung für allgemeine Religionsgeschichte, σελ. 47 - 53. — Τοῦ ἴδιου, *Über die Weltanschauung des Agathias, Methodische Vorfragen*. *Studia Patristica* 9: Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 94 (1966), σελ. 63 - 68. Ὁ V. Činke, σὲ ἀνακοίνωσή του στὴ 16ῃ διεθνή συνδιάσκεψη Eirene τῆς Πράγας (*Zum Geschichtswerk von Agathias*, πού ἀνέπτυξε ὅμως γαλλικά), διατύπωσε τὴν ὑπόθεση (συμφωνώντας μὲ τὴν A. V. Cameron), ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀγαθία δὲν ἦταν ὁ σκοπὸς ἐνὸς κριτικοῦ ἱστορικοῦ καὶ ὅτι ἐκεῖνο πού εἶναι διάχυτο στὴν ἱστορία τοῦ Ἀγαθία εἶναι τὸ ἠθικὸ δίδαγμα τῶν γεγονότων. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ V. Činke, πρβλ. τὰ ὅσα ὑποστηρίχθηκαν στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς μελέτης, σελ. 220.

“Ένα εύκολο λοιπόν συμπέρασμα από όλα αυτά θα μπορούσε να είναι το ότι αυτή η θρυλούμενη έμμομη ροπή του Βελισάριου προς τυραννίδα, που κατοχυρώνεται μάλιστα από τόσες μνείες στις πηγές, στηρίζεται τώρα στην πραγματική βάση του ότι δεν επέτρεψε στον Ίουστινιανό να χειριστεί την Ιταλική υπόθεση σύμφωνα προς τις πολιτικές και στρατηγικές του επιλογές, δηλαδή ότι, χωρίς σχεδόν καμιά αμφιβολία, ο Βελισάριος ήταν επίορκος¹ και προδότης. Από καθαρά ιστορική πλευρά, είναι έντελώς αδιάφορο το πώς θα χαρακτηριστεί ο Βελισάριος. Σημασία έχει να διευκρινιστεί ο πραγματικός του ρόλος σχετικά με τα πρόσωπα και τα πράγματα της εποχής, δηλαδή απέναντι σε τί είδους καταστάσεις έπρεπε να τοποθετηθεί και τί είδους τοποθέτηση πήρε. Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση, ότι πολλές χρήσιμες λεπτομέρειες μένουν ακόμα άδιευκρίνιστες ή ανεξιχνίαστες, όπως η περίφημη αποκάλυψη της συνωμοσίας του 541 που έφερε την πτώση του Ίωάννη Καππαδόκη και το τέλος της ύπατειάς, μιās συνωμοσίας που έφερε στο φως ίσως πάλι ο Ναρσής. Τελικά, ο άνθρωπος αυτός δεν πρέπει να είχε ποτέ δικό του κόμμα, όπως, κάπως υπερβολικά, έγραψε στην εξαιρετική μελέτη του ο Rubin², τη στιγμή που ο κύριός του Ίουστινιανός είχε να αντιμετωπίσει τις φιλοδοξίες γιγάντων, όπως του Βελισάριου και του Ίωάννη Καππαδόκη. Όπως κι ο Άγαθίας που του πλέκει το εγκώμιο³, ο Ναρσής δεν πρέπει να ήταν, παρά μόνο ένας άφοσιωμένος υπάλληλος του Ίουστινιανού και, γι’ αυτό το λόγο, ο ασφαλέστερος εκτελεστής των διαταγών του. Τέσσερις αιώνες αργότερα, όταν ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος θα θέλει να αποκηρύξει τον κολοσσό Ίουστινιανό, θα του είναι αρκετό να άμαυρώσει συστηματικά τον κατακτητή της Ιταλίας Ναρσή.

Ο Ίουστινιανός, ο Βελισάριος και ο Ναρσής δεν είχαν διαφορετική κοινωνική κοσμοθεωρία ή τοποθέτηση. Η Στάση του Νίκια το 532 τους φανέρωσε σε ένιαία συμπαρατάξη απέναντι στον ενωμένο λαό της Κωνσταντινούπολης. Στο επίπεδο όμως της έξωτερικης πολιτικής, οι προσωπικές διαφορές μπορούσαν θαυμάσια να πάρουν τη μορφή διαφορετικών ιδεολογιών σε παγκόσμιο πλάτος. Το Ίνδαλμα του Άγαθία Ίουστινιανός είχε οικουμενική πολιτική και ο Άγαθίας τον όνόμασε πρώτο αυτοκράτορα Ρωμαίων, όχι πια έφων, όπως θα έλεγε ο Προκόπιος, Αντίθετα, ο Προκόπιος, που το Ίνδαλμά του Βελισάριος δεν έγινε ποτέ αυτοκράτορας στη Δύση, έγραψε, όπως είπαμε στην αρχή, μιá ιστορία της Ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ύμνησε τον πρώτον Ρωμαίων άπάντων. Αυτή ήταν στην πραγματικότητα και με τα μέ-

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 20, στο ίδιο, Β', 285: . . . όρκοις δεινοτάτοις προς βασιλέως καταληφθείς πρότερον έτυχε (Βελισάριος. . .).

2. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 28.

3. Άγαθίας, Α', 16, 1 - 2, σελ. 30. Το λεξικό της Σούδας (έκδ. Adler, λήμμα Ναρσής) επαναλαμβάνει τον Άγαθία.

τρα τῆς ἐποχῆς ἢ σχέση Βελισάριου καὶ Ἰουστινιανοῦ, στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ, ἀνατολικῆς καὶ οἰκουμενικῆς αὐτοκρατορίας.

Σὲ μιὰ παλιότερη μελέτη, εἶχα προσπαθήσει νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι στὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν ἢ οἰκουμενικότητα τῆς αὐτοκρατορίας θεωρεῖται ἀπόλυτη καὶ φθάνει ἀκόμα καὶ στὴ Βρεταννία¹. Σήμερα, μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς διευκρινίσεις πάνω στὶς προσπάθειες τοῦ πατρίκιου Βελισάριου γιὰ νὰ ματαιώσει τὶς οἰκουμενικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐλάχιστα θὰ εἶχα νὰ ἀλλάξω σ' αὐτὴ μου τὴν ἐκτίμηση. Στὰ χρόνια ποὺ ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση μὲ τὴν Ἰουστινιάνεια ἔννοια εἶχε διακοπεῖ ὀριστικὰ στὴ Δύση (ἴσως ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰώνα), ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται ὁ θρύλος γιὰ τὸ δαφνοστεφὴ στρατηγὸ Βελισάριο ποὺ ἀδικήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό, γιὰ πολὺ ἐπιφανειακοὺς λόγους. Ἀπὸ τὴν ἀνάδειξη αὐτῆ τοῦ Βελισάριου σὲ ἥρωα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δύσης, παράδοση ὅχι χωρὶς πραγματικὴ βάση, δὲν ἔμενε γιὰ τὸν ἐκτελεστὴ τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατακτητὴ τῆς Ἰταλίας Ναρσή, παρὰ ὁ ρόλος τοῦ προδότη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν αὐτὸς κάλεσε ἢ ὅχι τοὺς Λογγοβάρδους νὰ καταλάβουν τὴν Ἰταλία ἀργότερα. Πρόκειται κυριολεκτικὰ γιὰ τὴ μὴν, ἀλλὰ τόσο σημαντικὴ, διαφοροποίηση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς ἀνθρώπους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἰουστινιανὸς ἔφερε σὲ πέρας τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης, σὲ ὅση ἔκταση τοῦ ἐπέτρεψαν οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Στὴν ὑστεροφημία τους καταντοῦν προδότες: ὁ Βελισάριος προδότης τῆς Ἰουστινιάνειας οἰκουμενικότητας καὶ ὁ Ναρσὴς προδότης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δύσης. . .

Ὡς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του ὅμως καὶ παρὰ τὶς κατὰ καιροὺς συγκαλυμμένες ἢ ἀκόμα καὶ ἀπερίφραστες κατηγορίες ἐναντίον του, ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἀνεκπλήρωτη *reconquista* πατρίκιος Βελισάριος ἔμεινε οὐσιαστικὰ ἀνενόχλητος, μὲ ἄθικτη τὴν τεράστια περιουσία του, στὴν Κωνσταντινούπολη². Τὸ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν τοῦ ἀπηύθυνε ποτὲ ἀνοιχτὰ τὴν κατηγορία γιὰ τὴν ὑπονόμευση τῆς πολύτιμης φραγγικῆς συμμαχίας, ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς *reconquista*, φαίνεται ἀπὸ τὴ στάση τοῦ Ἰουστινιάνειου ἱστορικοῦ Ἀγαθία ποὺ ἀναλύσαμε στὴν ἀρχή: στὸν Ἰουστινιανὸ ἀρκοῦσε, ὅπως φαίνεται, τὸ νὰ ὑποτάσσονται οἱ ἄλλοι στὴν κυριαρχία καὶ στὴν ὑπεροχὴ του, χωρὶς νὰ ὑποχρεώνεται ὁ ἴδιος νὰ καταφεύγει σὲ ἀκραῖες λύσεις, ὅπου φυσικὰ δὲν τὸ θεωροῦσε ἀπαραίτητο. Ἔτσι, μποροῦσε νὰ χρησιμοποιεῖ πάντα παλιούς ἀντιπολιτευόμενους: ὅπως καὶ χρησιμοποίησε τὸ Βελισάριο ἐναντίον τῶν Κουτριγούρων Οὐννων τὸ 558³.

1. Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ῆ ς, *Ἡ πρόωγη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»*, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 66.

2. Πρβλ. Μαλάλα, σελ. 494 CSHB. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν σχέσεων Ἰουστινιανοῦ καὶ Βελισάριου, πρβλ. ἐπίσης Η. Schreiner, *Über die älteste Form der byzantinischen Belisarsage*, BZ 21 (1912), σελ. 54 - 64.

3. Ἀγαθίας, Α', 15, 2 - 16, σελ. 182 - 190.— Πρβλ. ἐπίσης Ο. V e h, *Der Geschi-*

Ἄν ὁ Βελισάριος εἶχε δεσμευθεῖ παλιότερα μὲ ἔρκους στὸν Ἰουστινιανὸ μὴποτε αὐτοῦ περιόντος νεωτεριεῖν¹, ὁ αὐτοκράτορας ἔκανε γι' αὐτὸν κάτι περισσότερο: τοῦ συγχωροῦσε οὐσιαστικὰ τὶς φιλόδοξες ἐπιλογές του, ἐπιλογές ποὺ εἶχαν ἀφήσει ἀνεκπλήρωτο τὸ αὐτοκρατορικὸ πολιτικὸ πρόγραμμα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἔπαψε σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του νὰ μοχθεῖ. Καὶ εἶναι πραγματικὰ πολὺ δύσκολο νὰ πεῖ κανεὶς ἄν, γιὰ τὸ Βελισάριο, αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἠθικὴ ποινὴ ἢ ἀναγνώριση καὶ ἀνταμοιβή.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

chsschreiber Agathias von Myrine, Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht 1952/1953 des Gymnasiums Fürth im Bayreuth 1953.

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 20, στὸ ἴδιο, Β', 285.— Πρβλ. καὶ A. v. C a m e r o n, *The «Scepticism» of Procopius*, *Historia* 15 (1966), σελ. 466 - 482. Γι' αὐτό, ἴσως, ὁ Προκόπιος εἶναι ἀρκετὰ συγκρατημένος καὶ ἀπέναντι στὴν τακτικὴ τοῦ Βελισάριου, ὅταν ἔρχεται σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν Ἰουστινιανό.

